

**UCHWAŁA NR LIII/441/18
RADY MIEJSKIEJ W ZATORZE**

z dnia 30 października 2018 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zator na lata 2018 - 2021

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 z późn. zm.)

Rada Miejska w Zatorze

uchwała, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zator na lata 2018 - 2021 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Zatora.

§ 3.

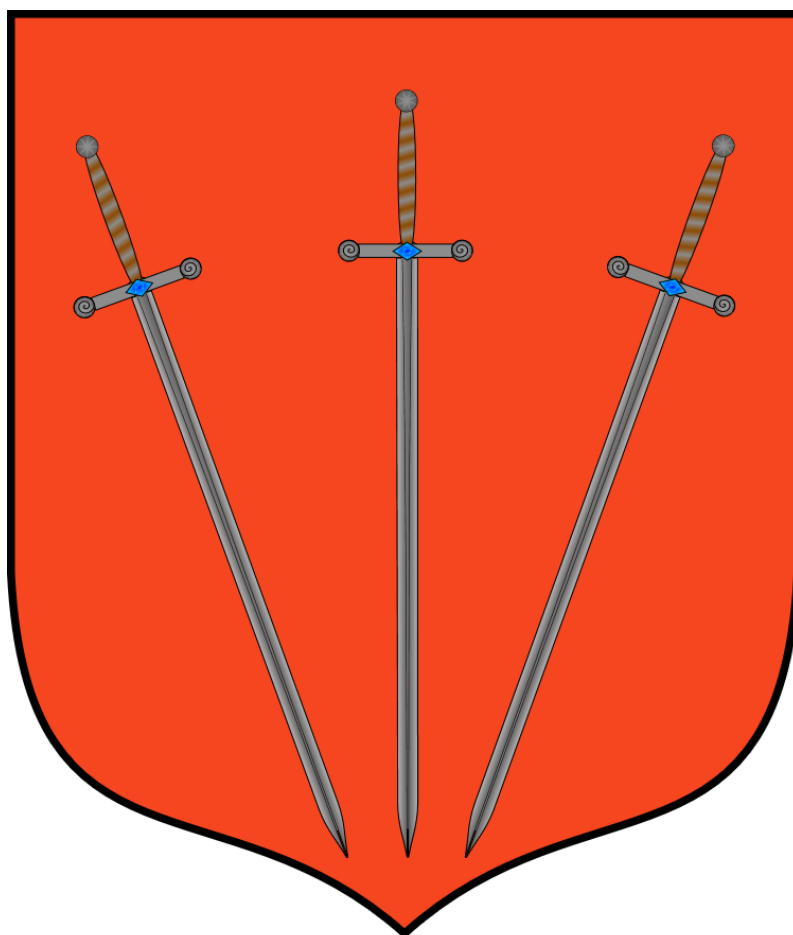
Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej
w Zatorze

dr inż. Stanisław Orlicki

Załącznik do uchwały Nr LIII/441/18
Rady Miejskiej w Zatorze
z dnia 30 października 2018 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ZATOR NA LATA 2018 - 2021

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska
ewidencjazabytkow@gmail.com

MARZEC 2018

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
3.1. Międzynarodowe uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego	5
3.2. Wewnętrzne uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	18
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	24
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	24
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	29
5.2.1. Charakterystyka gminy	29
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy	30
5.3. Krajobraz kulturowy	34
5.3.1. Dziedzictwo materialne	35
5.3.2. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	38
5.3.3. Dziedzictwo niematerialne	46
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	49
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	50
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	51
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	52
5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	57
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy	60
6.1. Analiza SWOT	60
6.2. Ocena zasobu kulturowego gminy - diagnoza	64
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami ...	65
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	68
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	70
9.1. Dotacje	70
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	77
9.3. Środki europejskie	78
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków	82
11. Bibliografia	85
12. Spis tabel i zdjęć	86

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

W 30 lat po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiają się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zator (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Zator. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Burmistrza, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miejską. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miejskiej sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

GPOnZ ten stanowi kontynuację opracowanego Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2013 - 2016, który został przyjęty uchwałą nr XLII/333/13 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 25 czerwca 2013 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca

zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Regulacje prawne w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami - międzynarodowe konwencje dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, ochrony i konserwacji zabytków oraz ochrony stanowisk archeologicznych, krajowe akty prawne, krajowe i wojewódzkie dokumenty strategiczne oraz podział kompetencji w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.

3.1. Międzynarodowe uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego

- **Konwencja o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym oraz Protokół o ochronie dóbr** (UNESCO, Haga, 1954 r.; Dz. U. z 1957 r., 57.46.212).
- **II Protokół do konwencji haskiej z 1954 r. sporządzony w Hadze 26 marca 1999 r.** (Dz. U. z 2012 r., poz. 248).
- **Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury** (UNESCO, Paryż 1970 r.; Dz. U. z 1974 r., Nr 20, poz. 106).
- **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego** (UNESCO, Paryż 1972 r., Dz. U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190).
- **Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego** (UNESCO, 2003 r.; Dz. U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018).

- **Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego** (UNESCO, Paryż 2005 r.; Dz. U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585).

Konwencje i dokumenty dotyczące ochrony i konserwacji zabytków

- **Karta ateńska**
- **Karta wenecka**
- **Karta florencka**
- **Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy** (Rada Europy, Grenada 1985 r.; Dz. U. z 2012 r., poz. 210).

Konwencje i dokumenty dotyczące ochrony stanowisk archeologicznych:

- **Karta lozańska**
- **Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego - konwencja maltańska** (Rada Europy, 1992 r.; Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564).
- **Europejska konwencja krajobrazowa** (Rada Europy; Dz. U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98).
- **Karta ochrony dziedzictwa cyfrowego** (UNESCO, 2003 r.).

3.2. Wewnętrzne uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:
 - **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
 - **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
 - **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja

o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej,

handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1875 ze zm.) gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2018 r. poz. 10).
- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1073). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1332 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 142), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 121). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 862 ze zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest

zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 450). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków**, które określa tryb wydawania pozwoleń, dane i informacje, jakie zawierają wnioski o wydanie pozwoleń, dokumentację dołączaną do tych wniosków, niezbędną do ich rozpatrzenia, dane i informacje, jakie zawierają te pozwolenia, oraz warunki, które mogą być w nich zastrzeżone, a także elementy, które zawiera dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz dokumentacja badań archeologicznych.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 720). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 217).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane przy zabytkach.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z Programu fundusze zostały przeznaczone m.in. na szkolenia dla urzędników i ujednoczenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych.

Dotychczas nie został zaktualizowany Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,

- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.
- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczne tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny

nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011 - 2020 - „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości”, Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysł Czasu Wolnego, Subregionalny Program Rozwoju 2014 - 2020, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego;
- **powiatowym:** Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2015 - 2018, Strategia Rozwoju Powiatu Oświęcimskiego na lata 2014 - 2020.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011 - 2020 - „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości”**

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011 - 2020 - „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości została przyjęta 26 września 2011 r. przez Sejmik Województwa Małopolskiego. Wyznana one cele „które - jako społeczność regionalna - możemy i chcemy osiągnąć w perspektywie roku 2020”.

Wizją władz regionu jest, aby: „Małopolska była atrakcyjnym miejscem życia, pracy i spędzania czasu wolnego, europejskim regionem wiedzy i aktywności, silnym wartościami uniwersalnymi, tożsamością i aspiracjami swoich mieszkańców, świadomie czerpiącym

z dziedzictwa i przestrzeni regionalnej, tworzącym szanse na rozwój ludzi i nowoczesnej gospodarki”.

Główny cel: Efektywne wykorzystanie potencjałów regionalnej szansy dla rozwoju gospodarczego oraz wzrost spójności społecznej i przestrzennej Małopolski w wymiarze regionalnym, krajowym i europejskim.

Realizacja głównego celu oparta na działaniach w siedmiu obszarach:

1. Gospodarka wiedzy i aktywności;
2. Dziedzictwo przemysłu czasu wolnego;
3. Infrastruktura dla dostępności komunikacyjnej;
4. Krakowski obszar metropolitalny i inne subregiony;
5. Rozwój miast i terenów wiejskich;
6. Bezpieczeństwo ekologiczne, zdrowotne i społeczne;
7. Zarządzanie rozwojem województwa.

Obszar drugi obejmuje zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego województwa. Celem strategicznym tego obszaru jest: „Wysoka atrakcyjność Małopolski w obszarze przemysłów czasu wolnego dzięki wykorzystaniu potencjału dziedzictwa regionalnego i kultury”. W obszarze tym zostały wyodrębnione cztery kierunki polityki rozwoju:

- Ochrona małopolskiej przestrzeni kulturowej;
- Zrównoważony rozwój infrastruktury oraz komercjalizacja usług czasu wolnego;
- Kształcenie kadr dla rozwoju i obsługi przemysłów czasu wolnego;
- Wzmocnienie promocji dziedzictwa regionalnego oraz oferty przemysłów czasu wolnego.

Wszelkie cele i zadania w ramach obszaru nr 2: Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego zakładają efektywne wykorzystanie zasobów dziedzictwa regionalnego (zarówno kulturowego, jak i przyrodniczego) dla wzmocnienia zewnętrznej konkurencyjności regionu Małopolski oraz poprawy jego atrakcyjności jako miejsca zamieszkania i spędzania czasu wolnego.

• Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego

Samorząd województwa małopolskiego przygotowuje 10 programów strategicznych, które stanowią będą najważniejsze narzędzia zarządzania rozwojem regionu - w ramach realizacji Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011 - 2020. Programy te mają zapewnić jak najlepsze wykorzystanie atutów regionu oraz niwelację zdiagnozowanych problemów/barier. Zawierają propozycje przedsięwzięć kluczowych dla osiągnięcia wyznaczonych celów. W marcu 2013 r. Zarząd Województwa Małopolskiego przyjął projekty 9 programów, w tym Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego.

Celem głównym programu Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego jest podniesienie konkurencyjności regionu w oparciu o aktualne i innowacyjne walory dziedzictwa kulturowego i kultury oraz atrakcyjność turystyczną, a także stymulowanie, wspieranie, modelowanie postaw otwartych, aktywnych i kreatywnych. Sformułowane zostały 4 priorytety, w tym 1 wprost odnoszący się do dziedzictwa kulturowego - Wzmocnienie źródeł tożsamości poprzez ochronę zasobów dziedzictwa, jego rewaloryzację, kształtowanie krajobrazu kulturowego, rewitalizację przestrzeni oraz odczytywanie i interpretację znaczeń kulturowych. W ramach priorytetu zaplanowano 3 działania:

- 1) Działanie 1.1 Przeszłość przyszłości. Prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy zabytkach;
- 2) Działanie 1.2 Dla dziedzictwa - Opis i interpretacja dziedzictwa oraz podnoszenie kompetencji kulturowych;
- 3) Działanie 1.3 Kompleksowe programy rewitalizacji społecznej i ekonomicznej oraz kształtowanie przestrzeni. Wyznaczone priorytety i działania odzwierciedlają założenia określone w Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego 2011 - 2020 oraz mieszczą się w ogólnym zarysie zasad wsparcia w perspektywie finansowej 2014 - 2020.

• Subregionalny Program Rozwoju do roku 2020

Subregionalny Program Rozwoju do roku 2020 (SPR) został przyjęty uchwałą nr 1810/15 Zarząd Województwa Małopolskiego z dnia 29 grudnia 2015 r. SPR jest dokumentem programowym o charakterze wykonawczym w stosunku do Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011 - 2020 i komplementarnym wobec Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa. Jednocześnie SPR jest jednym z trzech instrumentów terytorialnych, poprzez który wdrażany będzie Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014 - 2020 (RPO WM).

SPR jest instrumentem służącym wdrożeniu zasady zintegrowanego podejścia terytorialnego do rozwoju w wymiarze gospodarczym, społecznym i terytorialnym wynikającym z dokumentów strategicznych na poziomie europejskim, krajowym i regionalnym. SPR określa zatem politykę Województwa Małopolskiego wobec pięciu subregionów funkcjonalnych.

W rozdziale 2.10. Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego, omówiono zasoby dziedzictwa kulturowego regionu. Spośród 14 obiektów z Polski wpisanych na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, aż 6 miejsc lub zespołów obiektów znajduje się w Małopolsce. Na koniec 2013 roku spośród 47 400 obiektów wpisanych do małopolskiej wojewódzkiej ewidencji zabytków, do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości wpisanych było 5 079 obiektów. Do wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych wpisanych było 31 479 obiektów.

• Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego został przyjęty uchwałą nr XLVII/732/18 przez Zarząd Województwa Małopolskiego dnia 26 marca 2018 r.

Plan zagospodarowania przestrzennego jest podstawowym instrumentem regionalnej polityki przestrzennej, której kształtowanie i prowadzenie należy do zadań samorządu województwa. Podstawowym zadaniem planu jest określenie celów, zasad oraz kierunków gospodarowania przestrzenią województwa, stanowiące rozwinięcie długofalowej polityki regionalnej.

W tomie pierwszym (Uwarunkowania rozwoju przestrzennego), w podrozdziale Uwarunkowania kulturowe, zostały wskazane elementy, które miały wpływ na bogate dziedzictwo kulturowe tego regionu. Składają się na nie zarówno zabytki architektury, budownictwa, sztuki, archeologii (sfera materialna), ale także tradycje oraz zwyczaje (sfera niematerialna). Teren województwa małopolskiego jest bogaty w obiekty i zespoły zabytkowe. Zachowały się tu liczne przykłady architektury sakralnej, obiekty

rezydencjonalne, obronne, mieszkalne, użyteczności publicznej, zabytki techniki, etnograficzne oraz układy przestrzenne miast, wsi i uzdrowisk.

Zgodnie z założeniami planu, dziedzictwo kulturowe stanowić ma trwałe element krajobrazu województwa małopolskiego. Wśród tematycznych celów wymienić można między innymi:

- ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego dla podniesienia poziomu wiedzy, świadomości historycznej oraz edukacji społeczeństwa, a także możliwości ich wykorzystania;
- wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla ochrony tożsamości regionalnej oraz promocji województwa i jego rozwoju gospodarczego;
- kształtowanie harmonijnego krajobrazu poprzez prawidłowe kształtowanie struktur przestrzennych od skali urbanistycznej po rozwiązania architektoniczne.

• Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2015 - 2018

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2015 - 2018 został przyjęty uchwałą nr X/96/2015 przez Radę Powiatu w Oświęcimiu dnia 23 września 2015 r.

Program jest podstawowym dokumentem określającym politykę samorządu powiatu w sferze sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego racjonalnym wykorzystaniem. Głównym celem sformułowania programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego przez określenie służących temu warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach samorządu województwa.

W Programie wyznaczono 10 priorytetów wraz z kierunkami działań i zadaniami. Dodatkowo dla każdego zadania określono wykonawcę, źródło finansowania oraz termin realizacji.

Priorytet I. Konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju powiatu.

Kierunek działania I.1.: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

Kierunek działania I.2.: Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.

Kierunek działania I.3.: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Priorytet II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno - gospodarczego powiatu

Kierunek działania II.1.: Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Kierunek działania II.2.: Współpraca z użytkownikami i właścicielami budynków zabytkowych mająca na celu poprawę stanu zachowania i utrzymania substancji mieszkaniowej.

Kierunek działania II.3.: Prowadzenie działań sanacyjnych w obrębie powiatu.

Kierunek działania II.4.: Zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych.

Kierunek działania II.5.: Współpraca z rządowymi służbami ochrony zabytków.

Kierunek działania II.6.: Współpraca z gminami, w celu polepszenia ochrony powiatowych zabytków.

Priorytet III. Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazowych.

Kierunek działania III.1.: Promocja działań rewaloryzacyjnych równoznaczna z promocją powiatu.

Priorytet IV. Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu oraz przyjęcie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzeni.

Kierunek działania IV.1.: Integracja środowiska przyrodniczego i kulturowego w zagospodarowaniu przestrzeni.

Priorytet V. Wykreowanie wizerunku powiatu i tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania V.1.: Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych powiatu.

Kierunek działania V.2.: Długofalowa akcja edukacyjna i promocyjna z udziałem lokalnych fundacji i organizacji.

Kierunek działania V.3.: Kształcenie i edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych na rzecz ochrony zabytków.

Priorytet VI. Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Kierunek działania VI.1.: Stworzenie i udostępnienie komputerowej bazy danych dla zabytków miasta.

Kierunek działania VI.2.: Wyznaczenie tras turystycznych i dydaktycznych (pieszych i rowerowych) wykorzystujących walory miast.

Kierunek działania VI.3.: Wykorzystanie mediów do popularyzacji zasobów kulturowych.

Priorytet VII. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Kierunek działania VII.1.: Podejmowanie inicjatyw zmierzających do pozyskania środków zewnętrznych.

Kierunek działania VII.2.: Finansowanie wybranych opracowań badawczych i dokumentacji o zagrożonych obiektach (ważnych dla powiatu).

Priorytet VIII. Powszechna edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania VIII.1.: Opracowanie programu nauczania wykorzystującego środowisko kulturowe do wzmacniania poczucia tożsamości i więzi z powiatem.

Kierunek działania VIII.2.: Utworzenie bazy danych o niematerialnych zabytkach miasta.

Priorytet IX. Wzmocnienie roli społeczeństwa w ochronie zabytków.

Kierunek działania IX.1.: Wypełnianie obowiązku prowadzenia listy społecznych opiekunów zabytków.

Kierunek działania IX.2.: Zaznaczenie roli społecznych opiekunów zabytków.

Priorytet X. Nadzór nad właściwym oznakowaniem zabytkowych budynków.

Kierunek działania X.1.: Oznakowanie obiektów zabytkowych „błękitną tarczą”.

• **Strategia Rozwoju Powiatu Oświęcimskiego na lata 2014 - 2020**

Strategia Rozwoju Powiatu Oświęcimskiego na lata 2014 - 2020 została przyjęta uchwałą nr XLI/452/2014 Rady Powiatu w Oświęcimiu z dnia 25 czerwca 2014 r.

Strategia jest podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu Powiatu, określającym obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju, w przestrzeni prowadzonej przez władze Powiatu.

Jednym z najważniejszych wyzwań stojących przed samorządami gminnymi i powiatowym jest nawiązywanie współpracy pomiędzy sobą oraz z sektorem gospodarczym, organizacjami pozarządowymi i innymi instytucjami, mającymi wpływ na realizację celów i kierunków interwencji. Wyzwanie to sprawia, iż Strategia zawiera zadania będące w kompetencjach samorządów gminnych i innych instytucji uczestniczących w pracach planistycznych nad Strategią, potwierdzając tym samym spójność Powiatu i wolę współpracy na rzecz jego rozwoju.

W dokumencie przyjęto następujące priorytety:

- I. Gospodarka lokalna.
- II. Dziedzictwo i oferta czasu wolnego.
- III. Integrująca polityka społeczna.
- IV. Kapitał społeczny.

Dla każdego z priorytetów sformułowany został cel strategiczny (w perspektywie 2020 roku), z którego wynikają cele operacyjne. Dla ich urzeczywistnienia wyodrębniono natomiast kierunki interwencji - kluczowe zadania i projekty do realizacji.

W priorytecie 2 (Dziedzictwo i oferta czasu wolnego) określono cel strategiczny - rozwój wszechstronnej oferty spędzania czasu wolnego na terenie powiatu oświęcimskiego oraz przyjęto następujące cele operacyjne:

Cel 2.1. Rozwój infrastruktury oraz spójnej oferty turystycznej.

Cel 2.2. Wykorzystanie oraz ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego powiatu.

W zakresie celu operacyjnego 2.2. wyznaczono kluczowe zadania w ramach określonych kierunków interwencji:

2.2.2. Wdrożenie mechanizmów włączających wartości dziedzictwa w obieg gospodarczy.

2.2.3. Utrzymanie i promocja wielokulturowego bogactwa oraz tożsamości lokalnej i regionalnej.

2.2.4. Organizacja wydarzeń propagujących historyczne dziedzictwo powiatu oświęcimskiego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ wykazuje zgodność z celami gminnych dokumentów strategicznych i planistycznych, aktualnych w okresie jego obowiązywania. Dokumenty te uzupełniają się w różnych obszarach i konsekwentnie uwzględniają zasady polityki ochronnej w stosunku do dóbr kultury i środowiska przyrodniczego. Program opieki nad zabytkami, jako dokument wynikający z zapisów ustawowych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, ma za zadanie zebrać, scalić i finalnie ukierunkować działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego gminy.

GPOnZ zgodny jest z następującymi dokumentami:

- **Strategia Rozwoju Gminy Zator na lata 2014 - 2022**

Strategia Rozwoju Gminy Zator na lata 2014 - 2022 została przyjęta uchwałą nr LIX/468/14 przez Radę Miejskiej w Zatorze dnia 30 września 2014 r. Strategia jest dokumentem definiującym jej najważniejsze przedsięwzięcia społeczne, gospodarcze i środowiskowe, w tym zawiera kierunki alokacji zasobów, które w możliwie najlepszy sposób powinny przyczynić się do realizacji pożądanej wizji rozwoju. Jest również podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu gminy, określającym obszary, cele i kierunki interwencji realizowane w przestrzeni lokalnej.

W Strategii wyodrębniono cztery obszary priorytetowe, które są względem siebie równoważne i uzupełniające się. Dla każdego z obszarów sformułowany został cel strategiczny (w perspektywie 2022 r.), z którego wynikają cele operacyjne. Dla ich urzeczywistnienia wyodrębniono natomiast kierunki interwencji - kluczowe zadania i projekty do realizacji. Poniżej przedstawiono tylko cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego gminy:

Obszar 1. Oferta czasu wolnego.

Cel strategiczny: Rozwój szerokiej i zróżnicowanej oferty czasu wolnego w oparciu o markę Doliny Karpia

Cele operacyjne:

- 1.1. Zrównoważony rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej.
- 1.2. Promocja i rozwój produktów turystycznych oraz marki Doliny Karpia.
- 1.3. Rewitalizacja przestrzeni miejskich i obszarów wiejskich.
- 1.4. Wzmacnianie oferty kulturalnej.

Obszar 2. Gospodarka lokalna.

Obszar 3. Kapitał ludzki i społeczny.

Obszar 4. Ochrona środowiska przyrodniczego.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Zator

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Zator zostało przyjęte uchwałą nr XLI/358/17 przez Radę Miejską w Zatorze dnia 28 grudnia 2017 r. w sprawie uchwalenia zmiany nr 1 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zator.

Studium jest podstawowym dokumentem planistycznym, który określa politykę przestrzenną gminy, w tym zasady zagospodarowania przestrzennego, zgodnie z ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Zasadniczym celem Studium jest umożliwienie prowadzenia spójnej polityki przestrzennej, powiązanej z rozwojem gospodarczym i społecznym, z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Przyjęte w studium kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy zostały oparte na analizie istniejącego zagospodarowania, obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz na prognozie potrzeb i celów rozwojowych gminy.

W Studium opisano uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ochrona podstawowych wartości kulturowych gminy Zator powinna być prowadzona w oparciu o poniższe zasady:

- zachowanie i ochrona historycznych układów przestrzennych i zabytków wraz z ich otoczeniem;
- wyznaczenie i oczyszczenie strefy ekspozycji obiektów zabytkowych poprzez ograniczenie lokalizacji nowych budynków w ich sąsiedztwie oraz dążenie do wycofania budynków istniejących;
- obowiązek uwzględnienia kontekstu historyczno - przestrzennego w trakcie prac modernizacyjnych;
- eksponowanie walorów historycznego zagospodarowania i elementów symbolicznych;
- zachowanie i ochrona istniejącej zieleni parkowej i zadrzewień ulic;
- zachowanie i ochrona historycznych panoram widokowych;
- uwzględnianie obiektów zabytkowych i stanowisk archeologicznych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- dla obiektów posiadających wartość kulturową lub zabytkową, które nie są objęte ochroną na podstawie przepisów odrębnych, zakłada się takie gospodarowanie tymi obiektami w planach zagospodarowania przestrzennego, aby dążyć do ich ochrony.

Ponadto w Studium proponuje się stworzenie parków kulturowych w miejscowościach Graboszyce i Zator.

Dopełnieniem ustaleń Studium są wykazy obiektów zabytkowych takie jak: obiekty objęte ochroną konserwatorską (zabytki wpisane do rejestru zabytków), obiekty będące w ewidencji zabytków, obiekty niepodlegające ewidencji zabytków nieruchomości, stanowiska archeologiczne oraz opisano zasoby środowiska kulturowego, w tym układy urbanistyczne, architektura sakralna, założenia pałacowe lub dworsko - pałacowe, założenia folwarczne, urządzenia techniki.

• **Koncepcja rozwoju gospodarczego i turystycznego Doliny Karpia**

Koncepcja rozwoju gospodarczego i turystycznego Doliny Karpia” i jej uszczegółowienie - „Strategia rozwoju gospodarczego obszaru Doliny Karpia ze szczególnym uwzględnieniem turystyki, agroturystyki oraz stref aktywności gospodarczej w Zatorze oraz lokalnych produktów i marek lokalnych, została opracowana w 2016 r.

To dokument planistyczny będący kluczową deklaracją siedmiu samorządów tworzących obszar Doliny Karpia: miasta Zator oraz gmin Brzeźnica, Osiek, Przeciszów, Polanka Wielka, Spytkowice oraz Tomice. Strategia jest dokumentem programowym o charakterze wykonawczym, w którym definiuje się misję, wizję, cele strategiczne oraz plany operacyjne w formie katalogu działań. Celem głównym prowadzonych prac było wskazanie jakie działania, w perspektywie roku 2025, powinny zostać podjęte przez samorządy tworzące Dolinę Karpia oraz zaangażowanych interesariuszy, by zwiększyć jej atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną, a także rozwijać nowoczesną i konkurencyjną gospodarkę wykorzystującą posiadane zasoby i atuty.

Na obszarze Doliny Karpia występują chronione tereny pod nazwą „Dolina Dolnej Skawy”. Obszar Doliny Dolnej Skawy obejmuje największe kompleksy stawów na Ziemi Oświęcimsko - Zatorskiej: Spytkowice, Przeręb, Bugaj oraz Stawy Monowskie. Stawy obejmują około 1500 ha powierzchni.

Dolina Karpia stanowi bardzo interesujący obszar o bogatym dziedzictwie historycznym i kulturowym. Świadectwem bogatej przeszłości tego terenu są liczne zamki, pałace i dwory oraz zabytki architektury sakralnej. Oprócz zabytków kultury materialnej, charakterystyczne dla wszystkich gmin Doliny Karpia jest także bogactwo dziedzictwa duchowego, przekazywanego przede wszystkim w postaci tradycji i zwyczajów ludowych, a także tradycyjne rzemiosło, zawody i działalność artystyczna.

Misją Doliny Karpia jest zapewnienie jego mieszkańcom unikalnych warunków do życia, łączących komfort funkcjonowania w nowoczesnym, przyjaznym i pełnym walorów historycznych i kulturowych mikroregionie z dostępem do atrakcyjnego i dynamicznie rozwijającego się rynku pracy.

W ramach prac analitycznych i eksperckich wyznaczono cztery priorytety obszarowe, które pełnią wiodącą funkcję z punktu widzenia kompleksowego rozwoju gospodarki w mikroregionie Doliny Karpia:

1. Turystyka

Cel strategiczny 1. Rozwój funkcji turystycznych Doliny Karpia.

2. Gospodarka

Cel strategiczny 2. Budowanie atrakcyjności inwestycyjnej Doliny Karpia.

Cel strategiczny 3. Rozwój społeczno - gospodarczy budowany w oparciu o stymulowanie wzrostu obszarów gospodarczych.

3. Marketing

Cel strategiczny 4. Budowa marki Doliny Karpia jako ośrodka gospodarczego i turystycznego.

Cel strategiczny 5. Skoordynowana promocja turystyczna i gospodarcza Doliny Karpia.

4. Współpraca

Cel strategiczny 6. Pobudzenie współpracy w szczególności instytucjonalnej na rzecz rozwoju Doliny Karpia.

Dla każdego celu określono działania, których realizacja pozytywnie wpłynie na dziedzictwo kulturowe oraz turystykę gminy Zator.

• **Plany Odnowy Miejscowości:**

I. Plan odnowy miejscowości Graboszyce przyjęty uchwałą nr XLI/247/09 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 26 maja 2009 r.

II. Plan odnowy miejscowości Palczowice przyjęty Uchwałą nr LVI/318/10 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 23 lutego 2010 r.

III. Plan odnowy miejscowości Zator przyjęty uchwałą nr LVI/317/10 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 23 lutego 2010 r., zmieniony Uchwałą nr IX/39/2011 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 29 marca 2011 r.

Plany odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno - gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, są to:

- ogólna charakterystyka miejscowości,
- analiza zasobów miejscowości służącą przedstawieniu stanu rzeczywistego,
- analizę SWOT,
- plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że Plan rozwoju miejscowości powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego**

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Zator jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

W obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków oraz ochrony krajobrazowych wartości terenu, w tym dotyczące:

- 1) obiektów i terenów objętych ochroną konserwatorską (czyli wpisanych do rejestru zabytków),
- 2) obiektów ujętych w ewidencji zabytków obejmowanych ochroną przez plan;
- 3) stanowisk archeologicznych obejmowanych ochroną przez plan;

- 4) dóbr kultury współczesnej, obejmowanych ochroną przez plan (na terenie gminy nie zidentyfikowano dotąd dóbr kultury współczesnej);
- 5) stref REH - rehabilitacji istniejącej zabudowy i zagospodarowania wyznaczonych w planie;
- 6) krajobrazowych punktów widokowych Pw i ciągów widokowych Cw, wyznaczonych w planie.

Ustala się ochronę dóbr kultury w stosunku do obiektów ujętych w ewidencji zabytków, która polega na:

- a) utrzymaniu ich w dobrym stanie technicznym, bez zmian zagrażających zatarciem indywidualnych i stylowych cech budynków, w tym ich gabarytów i form dachów, z zachowaniem podziału i wielkości otworów okiennych i drzwiowych przy wymianie na nowe,
- b) utrzymaniu funkcji obiektu z możliwością wykorzystania na cele usługowe, w tym rekreacyjne i wypoczynkowe,
- c) dostosowaniu współczesnych elewacyjnych materiałów budowlanych do pierwotnego przeznaczenia i wyglądu obiektu, z zakazem stosowania okładzin plastikowych oraz zastosowaniu kolorystyki zbieżnej z pierwotną.

Ustala się ochronę stanowisk archeologicznych, która polega na:

- a) zakazie jakiegokolwiek działalności inwestycyjnej stanowisk o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska i kurhany,
- b) zakazie przekształceń bądź użytkowania stanowisk archeologicznych, które mogłyby powodować degradację ich wartości naukowej i kulturowej, a w szczególności wykluczenie prac wybiórczych i niwelacyjnych, przy użytkowaniu terenu zgodnym z jego przeznaczeniem w planie; w przypadku użytkowania rolniczego przestrzeganie zakazu prowadzenia głębokiej orki, wykopów, tworzenia wyrobisk i wysypisk,
- c) zmianach sposobu użytkowania terenu i prowadzeniu działalności inwestycyjnej -zgodnie z przepisami odrębnymi.

Na terenie gminy Zator obowiązują niżej wymienione miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- 1.** Uchwała nr VIII/31/2011, zmiana XXXVIII/284/13 Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator - zmiana tekstu planu i korekta rysunków - plan podstawowy z korektą;
- 2.** Uchwała nr VIII/31/2011, zmiana XXXVIII/284/13, zmiana XXXIX/290/13 Zmiany częściowe - Podolsze;
- 3.** Uchwała nr LIII/415/14 W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego - Podolsze;
- 4.** Uchwała nr LVI/429/14 w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów położonych w sołectwach Podolsze, Smolice i Palczowice;
- 5.** Uchwała nr XXIV/219/16 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru miasta Zatora;
- 6.** Uchwała nr XII/116/15 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Palczowice, Smolice;

7. Uchwała nr XV/139/15 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Zator dla obszarów położonych w sołectwach Podolsze, Smolice i Palczowice;

8. Uchwała nr XLV/385/18 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 12 kwietnia 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Graboszyce i Grodzisko;

9. Uchwała nr XLV/386/18 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 12 kwietnia 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Laskowa i Trzebieńczyce.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy

• Położenie geograficzne

Gmina Zator to gmina miejsko - wiejska usytuowana w zachodniej części województwa małopolskiego, w niewielkiej odległości od pogranicza z województwem śląskim. Gmina jest jedną z dziewięciu gmin powiatu oświęcimskiego, na pograniczu z powiatami chrzanowskim i wadowickim. Jest położona w najbardziej wysuniętej na wschód części powiatu, sąsiaduje od zachodu z gminą wiejską Przeciszów (powiat oświęcimski), od północy z gminą wiejską Babice (powiat chrzanowski), od wschodu z gminą wiejską Spytkowice (powiat wadowicki) oraz od południa z gminami wiejskimi Tomice i Wieprz (powiat wadowicki).

Siedzibą władz gminy jest miasto Zator. W skład gminy wchodzi miasto Zator oraz 9 miejscowości: Graboszyce, Grodzisko, Laskowa, Łowiczki, Palczowice, Podolsze, Rudze, Smolice, Trzebieńczyce.

• Środowisko przyrodnicze i ukształtowanie terenu

Gmina Zator leży w Kotlinie Oświęcimskiej. Różnice wysokości terenu gminy wahają się od 215 - 295 m n.p.m. (największe we wsi Graboszyce, Grodzisko i Laskowa). Generalnie obszar gminy obniża się w kierunku północnym. Budowa geologiczna terenu Gminy Zator pozwala na wyróżnienie dwóch części:

- część północna - leży w obszarze Zapadliska Przedkarpackiego;
- część południowa - leży w obszarze Zewnętrznych Karpat.

Terytorium gminy Zator charakteryzuje się niską lesistością, stanowiącą około 4,2% ogólnej powierzchni gminy. Na obszarze gminy lasy zlokalizowane są głównie w Dolinie Rzeki Skawy, a ich rozkład pokrywa się z południkowym biegiem rzeki, w centralnej części gminy.

Gmina Zator posiada dość dobrze rozwiniętą sieć hydrograficzną. Występują tu zarówno wody płynące, zbiorniki sztuczne i naturalne, jak i tereny podmokłe. Największą rzeką gminy jest Wisła, przecinająca równoleżnikowo jej północną część. Drugą pod względem wielkości rzeką jest Skawa, stanowiąca prawy dopływ Wisły, z którą łączy się

w miejscowości Podolsze i przecina południkowo centralną część gminy. Ponadto do rzeki Skawy wpadają jej lewobrzeżne dopływy: Wieprzówka i Łowiczanka oraz prawobrzeżna Czarczówka. Bezpośrednio do Wisły wpada również mniejszy ciek - Bachorz. W gminie rozwinięta jest także sieć mniejszych cieków (m.in. potok Czarczówka, struga Włosanka) oraz rowów melioracyjnych odwadniających tereny podmokłe w dolinie Wisły.

Znaczną część obszaru gminy zajmują zbiorniki powierzchniowe, które stanowią ponad 20% całkowitej powierzchni gminy. Wśród nich znajdują się kompleksy stawów rybnych o genezie średniowiecznej (Przyręb, stawy rudzkie, spytkowickie i zatorskie) oraz zalane wodą wyrobiska powstałe w wyniku eksploatacji kruszywa (w Graboszycach, Podolszu i Trzebieńczycach).

Na terenie gminy Zator znajdują się obszary i obiekty chronione, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, do których należą:

- Obszar Natura 2000 - Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Dolnej Skawy” utworzony w 27.10.2008 r. na podstawie Dyrektywy Ptasiej.
- pomnik przyrody - aleja lipowa - jak wynika z danych przedstawionych przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Krakowie na terenie gminy Zator znajduje się aleja drzew wpisana do rejestru pomników przyrody, w jej skład wchodzi 153 lipy i 1 klon jawor.
- korytarze ekologiczne - EKO WISŁA, EKO SKAWA i lokalne ciągi ekologiczne EKO.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy¹

Znaleziska archeologiczne potwierdzają, że obszar dzisiejszej gminy Zator był atrakcyjnym miejscem bytowania dla ludzi już w pradziejach. Dobrze reprezentowane są znaleziska z młodszej epoki kamiennej (neolit). Występują pojedyncze znaleziska z epoki brązu, okresu wpływów rzymskich oraz z okresu żelaza. Omawiany obszar wyróżnia nasycenie wczesnośredniowiecznymi i średniowiecznymi śladami osadnictwa obronnego, w postaci grodzisk w Zatorze, Grodzisku i Trzebieńczycach. Nowożytna rezydencja obronna w Graboszycach dopełnia obraz historycznego fortyfikowania terenu. O najstarszych mieszkańcach regionu nie jesteśmy w stanie wiele powiedzieć. Reprezentowane są znaleziska związane z rozległą kulturą łużycką oraz późniejsze potwierdzające obecność Celtów i wpływy rzymskie. Znaleziska monet rzymskich w Graboszycach potwierdzają przebieg szlaku handlowego, z południa na północ, związanego z dolinami rzek. Natomiast nie ma wątpliwości, że już we wczesnym średniowieczu tereny te były zasiedlone przez słowiańskich Wiślan. Zapewne też dzieliły polityczne losy plemiennego państwa wiślańskiego. W okresie kształtowania się państwa polskiego i ugruntowania władzy pierwszych Piastów ziemie dzisiejszej gminy wchodziły w skład ziemi krakowskiej, w granicach wcześniej wykształconej kasztelanii oświęcimskiej. W 1179 r. kasztelania oświęcimska podarowana przez księcia krakowskiego Kazimierza Sprawiedliwego Mieszkowi Płatonogiemu władającemu księstwem opolsko - raciborskim, przeszła pod panowanie Piastów Śląskich. Od 1291 r. tereny te okresowo znajdowały się pod wpływem czeskim, w związku z hołdami lennymi składanymi władcom Czech, przez kolejnych Piastów śląskich.

¹ Program opieki nad zabytkami gminy Zator na lata 2013 - 2016

Sukcesywne podziały księstwa opolsko - raciborskiego skutkowały przynależnością zatorszczyzny, kolejno do księstwa cieszyńskiego, a następnie wyodrębnionego w 1316 r. księstwa oświęcimskiego. W 1445 r. w wyniku dalszych podziałów doszło do wyodrębnienia księstwa Zatorskiego, które objął Wacław, syn Kazimierza II Oświęcimskiego. Wytrawna polityka Jagiellonów doprowadziła w 1462 r. do zhołdowania, a następnie inkorporacji księstw oświęcimskiego i zatorskiego do Korony. W latach 1513 - 1564 zachowywano jeszcze formalną odrębność i król polski był jednocześnie księciem Zatorskim. Mimo pełnej inkorporacji w 1564 r. księstwa zatorskiego do korony, zachowało ono aż do rozbiorów znaczną odrębność prawną.

Rolę centralnego ośrodka osadniczego, handlowego i administracyjnego w regionie pełnił Zator. Jego rozwój wiązał się z usytuowaniem przy szlaku handlowym. Ożywienie nastąpiło w związku z rozwojem nadgranicznej warowni, miasta, a następnie siedziby książęcej. W granicach centrum dzisiejszego Zatora odnotowano istnienie wczesnośredniowiecznego grodziska. Początki osady wiążą się ze wzniesieniem po 1179 r. gródka granicznego strzegącego nowo wytyczonej granicy Księstwa Raciborskiego Mieszka Płatonogiego, i Ziemi Krakowskiej Kazimierza Sprawiedliwego oraz traktu komunikacyjnego w dolinie Skawy, wiodącego z Krakowa na Śląsk i do Czech. Pierwsza wzmianka historyczna o istnieniu wsi Zator pochodzi z 1254 r. W 1260 r. wieś została lokowana na prawie niemieckim, staraniem klasztoru benedyktynek w Staniątkach za zezwoleniem księcia opolskiego Władysława. Lokacji miasta na wzór Cieszyna, na prawie Lwówka Śląskiego, dokonano w 1292 r., na podstawie zezwolenia księcia cieszyńskiego Mieszka. Pierwotnie miejscowość stanowiła własność klasztorną, po 1273 r. książęcą. Parafia była notowana u schyłku XIII w. Wówczas też działała tu książęca komora celna.

Centrum osadnicze znajduje się na cyplu ponad wysoką szarpą Skawy, opływającej miasto od wschodu i północnego - wschodu. Od zachodu znajduje się obniżenie związane z dolinką potoku, w którego górnym biegu, po południowo - zachodniej stronie miasta już w średniowieczu zlokalizowano wielki kompleks stawów rybnych.

Kolejna faza lokacyjna miała miejsce w końcu XIV w., wiązała się z ukształtowaniem „Nowego Miasta”. Około 1393 r. wzniesiono okazały gotycki kościół farny. Następna faza lokacyjna przypadała na XV/XVI w., podczas której wzniesiono murowany zamek, który pełnił funkcję jednej z siedzib książęcych piastowskiego księstwa Oświęcimsko - Zatorskiego. W 1440 r. na żądanie króla polskiego zburzono mury obronne miasta. Rozwinęły się wówczas przedmieścia i zagospodarowano na nowo kompleks stawów. W 1468 r. książę Kazimierz ufundował w Zatorze drugi (niezrachowany) kościół pw. św. Krzyża. Na przełomie XV i XVI w. na przedmieściach Blech i Kamieniec osiedlili się pierwsi Żydzi. Miasto bogaciło się w związku z cyklicznymi jarmarkami i handlem między Śląskiem, a ziemią krakowską.

W 1564 r. dokonano ostatecznej, formalnej inkorporacji Księstwa Zatorskiego do Korony. Zator otrzymał kolejne przywileje handlowe. W 1629r. odnotowano w Zatorze 195 domów. Działali liczni rzemieślnicy. Od 2. połowy XVII w. do połowy XVIII w. trwał upadek miasta. Wielką klęską, brzemiennej w rozległe zniszczenie substancji budowlanej miasta, był potop szwedzki. W 1662 r. miasto liczyło zaledwie 430 mieszkańców, w tym 7 rzemieślników. Pożar w 1769 r. dopełnił miary upadku. Gospodarcze i kulturalne ożywienie miasteczka nastąpiło w ostatniej ćwierci XVIII w. i trwało do połowy XIX w.

Po pierwszym rozbiórze Polski, w 1772 r., Austriacy w Zatorze zlokalizowali stolicę powiatu obejmującego zatorszczyznę, księstwo oświęcimskie i żywiecczyznę. Cesarz Austrii przyjął tytuł księcia oświęcimskiego i zatorskiego. Znalazło to wyraz nawet w efemerycznej emisji monet dla pozyskanego księstwa. W ramach wprowadzania oświeceniowych porządków w końcu XVIII w., zgodnie z józefińskimi wymogami sanitarnymi, założony został poza miastem cmentarz katolicki, istniejący do dziś. Na przełomie XVIII i XIX w., zgodnie ze standardami drogi cesarskiej, obsadzono lipami drogę do Oświęcimia. W 1778 r. skarb cesarski sprzedał niegrodowe starostwo Zatorskie w ręce prywatne. Nabywcą był Fryderyk Dunin. W 1811 r. Zator liczył 1852 mieszkańców, głównie rolników. W wyniku przekształceń własnościowych w 1817 r. dobra Zatorskie przeszły w ręce Potockich. Ok. 1836 r. przebudowano zamek zatorski, wg projektu Franciszka Lanciego. Powstała romantyczna rezydencja w duchu historyzmu, integralnie powiązana z romantycznym, malowniczym parkiem krajobrazowym. Zgromadzone w zamku zbiory i pamiątki historyczne stanowiły istotne dopełnienie programu architektonicznego podkreślającego księżęcą tradycję miejsca.

Okres od połowy XIX w. do 1914 r. przyniósł dalszy rozwój miasta. W 1884 r. zbudowana została linia kolejowa ze Skawiny do Oświęcimia, ze stacją w Zatorze, a w 1896 r. linia z Trzebini do Skawiec. W centrum miasta nastąpił rozwój zabudowy murowanej. Działały dwa młyny, dwie cegielnie, wytwórnia mydła, około 20 warsztatów różnych rzemiosł. Miasto założyło w 1895 r. szkołę koszykarską, dla podniesienia i rozkrzewienia tego rzemiosła. W okresie międzywojennym uregulowano Skawę, ukończono budowę wałów ziemnych przeciwpowodziowych, wybudowano wodociągi. W 1921 r. Zator liczył 2000 mieszkańców, odnotowano 275 domów.

W czasie II wojny światowej miasto ucierpiało, między innymi tracąc część ludności pochodzenia żydowskiego. Po 1939 r. Zator znalazł się w granicach Rzeszy. W dniu 26 stycznia 1945 r. wojska niemieckie ustąpiły przed siłami rosyjskimi, wchodzącymi w skład 60 Armii I Frontu Ukraińskiego. Reforma rolna pozbawiła własności ziemskich rodzinę Potockich. Gospodarka stawowa uległa upaństwowieniu.

Po 1945 r. nasilił się proces urbanizacyjny. Przyniósł on także negatywne skutki: chaotyczną zabudowę o ahistorycznych bryłach zlokalizowaną, bez związku z kontekstem historycznym, także na terenie pól po zachodniej stronie miasta. Przy ul. Kongresowej wybudowano budynki pawilonu sklepowego i szkoły tworząc współczesne dominanty, agresywne w kontekście krajobrazu historycznego. W latach 70. XX w. przy ul. Kolejowej - ul. Oświęcimskiej wybudowano osiedle wysokich bloków mieszkalnych. Wnętrze placu na Blichu zostało zdegradowane przez budowę stacji benzynowej. Rozwój nowych inwestycji łączył się z wymianą substancji i przekształceniami dawnej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej, co jest szczególnie widoczne wśród zabudowy peryferyjnej. Np. w latach 90-tych XX w. i w pocz. XXI w. zniknęły zupełnie stodoły drewniane sytuowane na granicy zabudowy miejskiej i pól uprawnych, które stanowiły charakterystyczny element krajobrazu. Tereny gminy przechodziły koleje powojennych reform administracyjnych należąc do województwa krakowskiego, bielskiego i finalnie, do województwa małopolskiego.

Wśród wsi gminy Zator wyróżniają się pod względem historycznym **Graboszyce**. Wieś powstała w XIII w. Jako dobra rycerskie należała między innymi do Jastrzębców, Pilawitów, a w XVI w. znalazła się w posiadaniu sekretarza królewskiego Dionizego Dziwisz Brandysa.

Wśród kolejnych właścicieli dóbr byli Porębscy herbu Nabram, Krasieńscy, Russocki i Sołtyk. Ostatnimi właścicielami dóbr do 1945 r. była rodzina Chrzęszczów. Z osobą Brandysa łączy się historia graboszyckiego dworu. Około 1575 r. nastąpiła przebudowa wcześniejszej siedziby, na okazały dwór obronny w stylu renesansowym. W latach 1835 - 1850 hr. Sołtyk dwór gruntownie odnowił i otoczył krajobrazowym parkiem. Graboszycki kościół pochodzi z 1585 r. Został wzniesiony w miejsce starszego wzmiankowanego już w 1325 r.

Wczesną metrykę osadniczą ma wieś **Grodzisko**. Badania archeologiczne potwierdzają istnienie pradziejowej osady obronnej z kręgu kultury łużyckiej. Zarówno nazwa, jak i pozostałości kolejnej wczesnośredniowiecznej osady obronnej potwierdzają znaczenie wsi. W XIII w. miała miejsce lokacja wsi. Bolesław Wstydlivy nadał ją zwierzynieckim norbertankom z Krakowa. Następnie wieś należała do książąt oświęcimskich. W XVI w. przeszła w ręce Myszkowskich z pobliskich Spytkowic. W XIX w. trafiła w skład dóbr zatorskich Potockich, gdzie należała do 1945.

Z dobrami Zatorskimi związana jest też historia wsi **Laskowa**. Wieś powstała w XIII w. W XIV i XV w. była notowana, jako wieś rycerska należąca do Laskowskich herbu Kornicz. W XVI w. należała do Brandysów z Graboszyca, a następnie, od 1522 r. do 1772 r. wchodziła w skład królewskiej Zatorskiej. W XIX w., po 1945 r. należała do dóbr Zatorskich Potockich. Wieś wchłonęła tereny oddzielnej osady zwanej Węglowice, która była wymieniana jeszcze w dokumentach z połowy XVI w. Zniszczona w wyniku ulewy Skawy w XVII w., została włączona w obszar Laskowej.

Kolejną wsią rycerską w regionie były **Palczowice**. Notowane w XIII w., należały między innymi do Porębskich herbu Kornicz, Palczewskich herbu Szaszor i Bibersteinów Starowiejskich. Od pierwszych lat XIX w., po 1945 r. były częścią dóbr Zatorskich Potockich. Parafia wzmiankowana była już w 1325 r. W 1562 r. tutejszy kościół był zamieniony na zbór kalwiński. Rekatolizacja nastąpiła u progu XVII w. Obecny kościół drewniany został wzniesiony w miejsce strasznego w 1894 r. Obok kościoła relikty dawnego zespołu folwarcznego z ogrodem, budynkami gospodarczymi i domkiem ogrodnika z poł. XIX w. W przysiółku Rabusiowice, w 1910 r. z okazji 500 rocznicy zwycięstwa, został usypany kopiec „Grunwald”. Wysadzony w powietrze przez Niemców w czasie II wojny światowej, został usypany na nowo w 1966 r., w rocznicę 1000 - lecia Państwa Polskiego.

Podolsze również powstały, jako wieś rycerska, zapewne w XIII w. Wieś należała między innymi do Porębskich i Myszkowskich. W 1627 r. przeszła w ręce dominikanów krakowskich. Zlicytowana, jako dobra kościelne przez Austriaków po pierwszym rozbiore, w XIX w. weszła w skład dóbr Zatorskich Potockich. W XIX w. próbowano wydobywać na terenie wsi rudę darniową. W XIX w. i 1 połowie XX w. był to silny ośrodek wikliniarstwa. W granicach wsi znajduje się duży kompleks stawów rybnych Przeręb. Pośród stawów wznosi się dworek - rządcówka z XIX w., w której zamieszkiwał zarządca gospodarstwa rybackiego Potockich. Największe stawy na Przerębie, noszą nazwy Pilawa i Leliwa, od nazw herbów szlacheckich.

Rudze lokowano w XIV w. Należały do Rudzkich, hr. Russockich i Bibersteinów Starowiejskich. Ci ostatni u schyłku XVIII w. w. wybrali wieś, jako siedzibę, centrum rozległych włości ciągnących się od Ochodzy, po Chocznię. Na przełomie XIX i XX w. wieś zmieniała właścicieli przechodząc od Bibersteinów, w ręce Heradinów i we władanie Rozalii

Penkali, ostatniej właścicielki dóbr. Dwór pochodzi z koń-ca XVIII w. Dobra wzbogacał zachowany kompleks stawów.

Smolice były notowane w początku XIII w. i należą do starszych osad w regionie. Już kasztelan oświęcimski Klemens z Ruszczy darował wieś staniąteckim benedyktyńkom. W XIV w. i XV w. należała do Radwanitów. Później często zmieniała właścicieli, by finalnie w XIX w., po 1945 r. zaliczać się do dóbr Potockich z Zatora. Dwór drewniany z XVIII w., później rządcówka dóbr Potockich uległ zniszczeniu po II wojnie światowej.

Trzebieńcyce wzmiankowane były dopiero w 1400 r., choć powstały jak większość wsi w regionie wcześniej. Należały do dóbr książęcych, następnie do zatorskiej królewskiej. Po rozbiore sprzedane przez skarb cesarski Duninom, przeszły finalnie w ręce Bobrowskich.

Do najmłodszych i najmniejszych wsi gminy należą **łowiczki**. Należały do dóbr Zatorskich. W granicach wsi stawy. W XIX w. istniała tutaj bażantarnia założona przez hr. Maurycego Potockiego.

5.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Ponadto dziedzictwo historyczne jest istotne o tyle, że wpływa na atrakcyjność turystyczną - głównie poprzez jego materialne wytwory, czyli zabytki. Co może być wykorzystane w rozwoju gminy.

5.3.1. Dziedzictwo materialne²

Gmina Zator charakteryzują się bogactwem dziedzictwa niematerialnego, czyli historii, wyróżniającej ten teren z pośród innych gmin Małopolski. Tradycja niezależnego księstwa, siedziba książąt z dynastii Piastów, prawne odrębności w dziejach Rzeczypospolitej, to cenne dziedzictwo niematerialne decydujące o tożsamości i wyjątkowości obszaru. Ciągłość tradycji gospodarki stawowej prowadzonej w tym obszarze od średniowiecza do dziś dodatkowo owe walory historyczne potęguje.

W zakresie dziedzictwa materialnego, czyli zasobie nieruchomości zabytkowych w granicach gminy widoczne są spore dysproporcje.

Największe i najcenniejsze nagromadzenie zabytków znajduje się w Zatorze. Jedynym miście gminy. Nawarstwiają się tu elementy zabytkowe od prahistorycznych śladów osadnictwa, przez średniowieczne grodzisko, średniowieczny lokacyjny układ urbanistyczny, nowożytny układy urbanistyczne podgrodzi i folwarków wraz ze stawami, osiemnastowieczną aleję wzdłuż traktu komunikacyjnego, dziewiętnastowieczny, romantyczny park krajobrazowy związany z zamkiem - rezydencją, cmentarz katolicki i kirkut, po zabytki budownictwa z różnych epok. Wartość szczególną ma sylweta i panorama miasta widziana z dróg dojazdowych, zwłaszcza z kierunków północnego i wschodniego.

Wśród zatorskich budowli dominuje gotycki kościół farny pw. Św. Wojciecha i Jerzego. Niedaleko kościoła wznosi się dawny zamek książęcy, przekształcony w 1836 r. na nowoczesną rezydencję w duchu romantycznego historyzmu przez Franciszka Marię Lanciego. Zamkowa oficyna, mur ogrodowy, park oraz położony po przeciwnej stronie kościoła zajazd (później wozownia i stajnie pałacowe), wszystkie z XIX w. dopełniają program funkcjonalny i kompozycyjny zespołu. Zespół budowli zamku, kościoła i zabudowy towarzyszącej stanowi wyjątkowy w skali kraju zespół dokumentujący dzieje średniowiecznej siedziby piastowskich książąt i jednocześnie dziewiętnastowieczną, romantyczną rezydencję związaną z magnackim rodem Potockich, koncepcją siedziby - muzeum oraz europejską jakością rozwiązań stylowych historyzmu w autorskiej redakcji Lanciego. Szczególnie istotne dla tożsamości zespołu są budynki z zachowanymi elementami heraldycznymi - Pilawą Potockich.

Pozostałe budowle Zatora nie dorównują rangą artystyczną i historyczną zabudowie kościelnej i zamkowej, co nie oznacza, że nie są wartościowe.

Wśród zabudowy zaznacza się neogotycki ratusz wzniesiony w 1903 r. Natomiast wśród budowli użyteczności publicznej na szczególną zasługę również budynek dworca kolejowego, wzniesiony po 1884 r. Mimo powtarzalności form późnego historyzmu, dzięki niezłemu stanowi zachowania, należy do obiektów wartościowych pod względem historycznym i artystycznym.

Wśród budynków mieszkalnych Zatora można wyróżnić dwie zasadnicze kategorie. Pierwszą stanowią murowane kamienice, domy miejskie, usytuowane w pierzejach rynkowych i w wychodzących z Rynku ulicach, pochodzące z XIX i XX w. Drugą domy drewniane wznoszące się głównie na obrzeżach historycznego układu urbanistycznego. W grupie pierwszej znajdują się budowle reprezentujące oszczędny formalnie klasycyzm

² Program opieki nad zabytkami gminy Zator na lata 2013 - 2016

(np. ul. Rynek 2), gamę dziewiętnastowiecznych stylowych kostiumów historycznych (np. ul. Krakowska 8, Oświęcimska 8, Rynek 14) oraz eklektyczne budowle łączące elementy historyzmu i secesji w skromnej redakcji peryferyjnych realizacji warsztatowych (np. ul. Krakowska 6). Do grupy tej zaliczyć trzeba również murowane budowle willowe z początku XX w. zlokalizowane głównie przy traktach komunikacyjnych wyprowadzających z centrum miasta (ul. Wadowicka). Pod względem stylowym łączą się z grupą budowli eklektycznych z elementami historyzmu i secesji. Niewielki procent we wspomnianej grupie stanowią realizacje w duchu międzywojennego modernizmu. Interesującym wyjątkiem wyróżniającym się wśród nich klasą artystyczną mogą być wille w sąsiedztwie stacji kolejowej. W grupie drugiej dominują tradycyjne, parterowe, wolnostojące domy drewniane. Pod względem formy oscylują od dziewiętnastowiecznych, osadzonych w dawnej tradycji domów miejskich (np. ul. Blich 1), po peryferyjne budynki bliższe formalnie drewnianym domom wiejskim. Te występują w dwóch formach - starszej bielonej chałupy zrębowej (ul. Piastowska 14) i młodszej, z lat 30-tych XX w., domu szalowanego i malowanego w odcieniach brązu (ul. Spadzista 1).

Jako czytelne obszary w tkance miasta zachowały się tereny dawnych folwarków miejskich. Budowle gospodarcze uległy znaczącym przekształceniom i utraciły wartość zabytkową.

Wartość urbanistyczną, jako przestrzeń i historyczną w skali detalu zachowały cmentarz katolicki i żydowski kirkut. Oba stanowią cenne zespoły o dziewiętnastowiecznym rodowodzie, niepozbawione elementów o wyrazie artystycznym (nagrobki, macewy).

Istotnymi elementami wzbogacającymi wyraz miasta historycznego są figury i krzyże przydrożne. Najcenniejsze z zachowanych w Zatorze pochodzą z XIX w. (św. Jan Kanty, św. Roch, św. Jan Nepomucen).

W granicach wsi należących do gminy nasycenie budowlami o charakterze zabytkowym jest mniejsze. Daje się odczuć daleko idąca wymiana substancji. Zwłaszcza w zakresie budownictwa mieszkalnego. Wśród wyróżniających się budowli można wyodrębnić trzy grupy: architektura sakralna, rezydencyjna oraz mieszkalna (z towarzyszącą zabudową gospodarczą).

Architekturę sakralną reprezentują dwa zabytkowe kościoły drewniane. W Graboszycach z XVI w., stanowiący cenny przykład gotyckiej świątyni drewnianej w typie śląskim (bryła ze zróżnicowanym pod względem wysokości prezbiterium i korpusem, każde nakryte osobnym dachem, w odróżnieniu o typu małopolskiego, gdzie korpus i prezbiterium nakryte są wspólnym dachem o jednej kalenicy). W Palczowicach z końca XIX w. (1894 r.), nawiązujący do tradycji śląskich, gotyckich kościołów drewnianych, z niespotykaną, wyjątkową wieloboczną izbicą w zwieńczeniu wieży.

Panoramę architektury sakralnej dopełniają niewielkie, tradycyjne kapliczki z początku XX w., w Laskowej i Palczowicach. Charakter sakralny mają również figury i kapliczki przydrożne. Najcenniejsze stanowią przykłady rzeźby warsztatowo - ludowej z 2 połowy XIX w. Wśród przedstawień dominuje św. Jan Nepomucen (Palczowice, Podolsze). Archaicznością formy wyróżnia się słupowa kapliczka ze Smolic.

Architektura rezydencyjna przetrwała po za Zatorem w Graboszycach i Rudzach. Relikty zespołów dworskich lub folwarcznych są czytelne jeszcze w układzie ruralistycznym

w Laskowej, Smolicach i Palczowicach. Jednak stan przekształceń lub zupełna utrata substancji (Smolice) obniżają istotnie ich wartość. Zarówno pod względem metryki, jak i wartości stylowych wyróżnia się dwór obronny w Graboszycach. Pochodzi z 4 ćw. XVI w. i wraz z zachowanym ukształtowaniem terenu (kopiec, fosa) oraz dziewiętnastowiecznym parkiem i zabudowaniami gospodarczymi stanowi istotny w skali kraju przykład sarmackiej siedziby. Skromniejszy i mocniej przekształcony, choć lepiej utrzymywany dwór w Rudzach ma genezę osiemnastowieczną. Jednak w jego bryle dominują neogotycki szczyt i klasycystyczne kolumny wspierające frontowy balkon. Park zachowany częściowo należy do grupy dziewiętnastowiecznych kompozycji krajobrazowych.

Z problematyką rezydencji pośrednio łączy się temat zabytków archeologicznych o własnych formach terenowych, czyli grodzisk. Czytelne formy pradziejowych i wczesnośredniowiecznych rezydencji lub osad obronnych zachowały się w Grodzisku, Trzebieńczycach oraz w Zatorze (czytelność ograniczona przez późniejszą zabudowę lokacyjną).

Wiejskie budownictwo mieszkalne, to przede wszystkim tradycyjne domy drewniane, zrębowe, ze zrębem bielonym wapnem, bądź częściej tylko z zamalowanymi wapnem mszenniami między belkami zrębu. Pojedyncze przykłady takich budynków zachowały się w min. w Graboszycach, Smolicach, Laskowej. Drugą, mniej liczną kategorię stanowią późniejsze domy drewniane ze zrębem szalowanym malowanymi deskami (domy takie występują pojedynczo właściwie we wszystkich wsiach regionu). Trzecią kategorię stanowią równie rozproszone po całym obszarze Gminy budynki murowane, ceglane, niekiedy tynkowane, z 1 ćw. XX w. o charakterystycznych proporcjach i detalu (stolarka). Budynki te poddawane bieżącej modernizacji (wymiana tynku, stolarki, ocieplenia) łatwo tracą swe skromne walory historyczne i kompozycyjne. Budownictwo związane z tradycyjnymi przemysłami, czyli młyny i kuźnie w znacznej mierze nie przetrwało, lub uległo przekształceniom degradującym zupełnie ich cechy stylowe, czy historyczne.

Na tle wymienionych tu budowli i zespołów zabytkowych wyróżnia się zdecydowanie zespół krajobrazu kulturowego, który tworzą kompleksy stawów zatorskich. To Wartość historyczna i zabytkowa wciąż niedoceniona i nie wystarczająco odkryta. Stawy są postrzegane częściej, jako składnik środowiska przyrodniczego. Jednak mimo znaczących modernizacji technicznych w latach 80-tych XX w. zespół stawów zatorskich zachował autentyczność miejsca i funkcji oraz charakter świadomej ingerencji człowieka w warunki naturalne obszaru. Spełnia kryteria i definicję zabytkowego krajobrazu kulturowego zapisana w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nieprzerwanie trwająca od średniowiecza gospodarka stawowa, to fenomen na skalę kraju. W tym kontekście zabytkiem szczególnej rangi jest rządzówka gospodarstwa stawowego w Przerębie. Budynek z połowy XIX w., o skromnych cechach klasycystycznych, związany z gospodarką rybacką w dobrach Potockich, przez kontekst historyczny i krajobrazowy jest obiektem znacznie cenniejszym, niż wskazywałby to wyłącznie forma architektoniczna.

Wyjątkowym wyróżnikiem i wartością substancji zabytkowej gminy jest krajobraz kulturowy zespołów stawów, osadzony w tradycji sięgającej od średniowiecza, przez gospodarkę majątku Potockich, po współczesność. Mimo niezbędnej wymiany części substancji w czasie prac modernizacyjnych lat 80-tych XX w., lokalizacja, ciągłość tradycji

hodowlanych, nazewnictwo i harmonijny związek z naturą sprawiają, że jest to krajobraz kulturowy o wielkim ładunku autentyzmu i randze przynajmniej krajowej. Szczególną trudność w kontekście ochrony krajobrazu stawów stanowi fakt, iż dla ich utrzymania niezbędne są nieprzerwane prace inżynieryjne i modernizacyjne. W przeciwnym razie stawy ulegną zamuleniu i zanikną ulegając sukcesji roślinności.

5.3.2. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W tej części opisano najważniejsze obiekty zabytkowe z terenu gminy Zator.

I. UKŁAD URBANISTYCZNY

Obszar gminy Zator należy do obszarów dogodnych dla osadnictwa. Znajdujące się na obszarze gminy stanowiska archeologiczne stanowią dowód zasiedlania tych terenów od najdawniejszych czasów. Historyczne układy urbanistyczne i ich ślady na obszarze gminy zostały w dużej części zniekształcone lub zatarte w wyniku przebudowy obszarów mieszkalnych i ich rozwoju, dlatego też niezwykle istotnym, z punktu widzenia zasobów kulturowych jest ich ochrona i zachowanie.

Zespół zabudowy historycznego Zatora, posiadający ponadregionalne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego, współtworzą zamek z otoczeniem, park, kościół farny, układ urbanistyczny miasta lokacyjnego oraz wypełniająca ów układ zabudowa historyczna. Mimo zróżnicowanej wartości poszczególnych składników zespołu ich suma tworzy wartość spotęgowaną. Nawet budowle o mniejszej wartości zabytkowej, które stanowią harmonijne dopełnienie zespołu, zyskują na znaczeniu i przyczyniają się do wysokiej ogólnej oceny jakości zespołu zabytkowego historycznego Zatora.

Do najcenniejszych i najmniej zniekształconych należy **układ urbanistyczny zatorskiego rynku**, którego obecny kształt pochodzi z czasów drugiej lokacji miasta w XIV w. Wokół rynku zachował się zespół zabudowy z XIX w. o układzie szachownicowymi historycznie wykształcone ciągi komunikacyjne. Historyczny układ miasta stanowi układ zabytkowy i jest objęty ochroną konserwatorską.

Na obszarze gminy nie zachowały się wyraźne historyczne układy przestrzenne obszarów wiejskich, których geneza sięgała czasów średniowiecza. Główną przyczyną jest fakt, iż tradycyjną formą zabudowy wiejskiej były domy drewniane, których trwałość jest znacznie krótsza niż w przypadku budynków murowanych. W związku z tym większość budynków i, co za tym idzie, układów przestrzennych uległa zniszczeniu lub przebudowie prowadzącej do zniekształcenia pierwotnej formy.

II. OBIEKTY SAKRALNE

Kościół parafialny pw. Św. Wojciecha i Jerzego w Zatorze

Zdjęcie nr 1. Kościół parafialny pw. Św. Wojciecha i Jerzego w Zatorze

Powstał w 1393 r. w miejscu pierwotnej świątyni romańskiej, wzmiankowanej w 1292 r. W 1836 r. restaurowany przez Annę z Tyszkiewiczów Potocką - Wąsowiczową według projektu Franciszka Marii Lanciego. W latach 1956 - 1973 ponowna zmiana układu wnętrza.

Jest to kościół gotycki z elementami neogotyku, murowany z kamienia i cegły, gotycki, trójnawowy, orientowany. Prezbiterium trójbocznie zamknięte, węższe od nawy głównej, nakryte sklepieniem krzyżowo - żebrowym. Wieża nad zachodnim przęsłem nawy północnej. Obok kościoła grobowiec księżnej Apolonii Poniatowskiej, właścicielki dóbr zatorskich w XVIII/XIX w. W krypcie pod kościołem spoczywają kolatorzy zatorskiej świątyni m.in. Anna Potocka (1779 - 1867) i jej mąż gen. Stanisław Dunin - Wąsowicz, adiutant Napoleona I oraz Maurycy Potocki i Ludwika Potocka.

Wewnątrz kościoła znajdują się liczne pamiątki m.in. spiżowa chrzcielnica z XV w., mozaika ECCE HOMO z XVI w., zabytkowe, gotyckie dzwony z XV i XVI w., fragmenty fresków na ścianach odsłonięte podczas ostatniej renowacji, klasycystyczny fotel dla celebransa z połowy XIX w., konfesjonały z XIX w., liczne epitafia z XVIII/XIX w., gotycki ołtarz główny z 1886 r. Kilkakrotnie restaurowany, ostatnio w latach 1956 - 1973.

Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Graboszycach

Zdjęcie nr 2. Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Graboszycach

Kościół wybudowany prawdopodobnie około 1585 r., w następnym stuleciu dobudowano wieżę izbicową od zachodu, którą następnie podwyższono w XVIII w. i nakryto baniastym hełmem. Znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej województwa małopolskiego.

Kościół jest drewnianą budowlą, orientowany, z szerszą nawą i prezbiterium konstrukcji zrębowej i wieżą konstrukcji słupowo - ramowej. Przylegająca od strony północnej piętrowa zakrystia posiada wspólny dach z prezbiterium, osobny dach z wieżą sygnaturki posiada nawa. Położona w zachodniej części kościoła wieża ma ściany pochoły w jej niższej części a wyżej znajdują się kolejno: izbica, węższe pięterko z dzwonami (dobudowane w XVIII w.), blaszany hełm o kształcie cebulastym zwieńczony krzyżem.

Wnętrze nad prezbiterium i nawą przykrywa płaski strop z pozostałościami po zaskrzynieniach. W barokowym ołtarzu głównym znajdują się dwa obrazy boczne św. Piotra i Andrzeja tryptyku podarowanego w XVI w. przez królową Annę Jagiellonkę żonie ówczesnego właściciela Graboszyc, Dziwisza Brandysa. W miejscu niezachowanego obrazu środkowego jest wymalowany na desce obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, a powyżej obraz św. Andrzeja wraz ze skrzydłami ołtarza szafkowego z obrazami Ecce Homo i Matki Boskiej Bolesnej z XVI w.

Kościół parafialny św. Jakuba Młodszeo w Palczowicach

Zdjęcie nr 3. Kościół parafialny św. Jakuba Młodszeo w Palczowicach

Wybudowany w 1894 r., na miejscu poprzedniej świątyni z XV w., odnowiony w 1965 r. Kościół jest orientowany. Do położonego we wschodniej części kościoła prezbiterium przylega od północy zakrystia. Prezbiterium i nawę przykrywa gontowy, dwuspadowy, dwukalenicowy dach. Wieża konstrukcji słupowo - ramowej posiada ośmioboczną izbicę, a powyżej niej również ośmioboczny namiotowy dach kryty gontem, z którego wystają cztery wieżyczki. Wnętrze zostało wymalowane polichromią w XIX w. Oprócz ołtarza głównego w kościele znajdują się dwa XVII-wieczne późnorenesansowe ołtarze boczne.

III. ZESPOŁY REZYDENCJONALNE

Zespół pałacowo - parkowy w Zatorze³

Zdjęcia nr 4, 5, 6. Zespół pałacowy w Zatorze

³ <http://www.parki.org.pl/parki-dworskie-i-przypalacowe/zespol-palacowo-parkowy-w-zatorze> (data dostępu 20.02.2018 r.)

Zamek został wzniesiony w latach 1445 - 1447, w miejscu domniemanego gródka książęcego dla pierwszego księcia zatorskiego Waclawa z linii Piastów Śląskich. Pierwotnie była to prostokątna, piętrowa budowla w stylu gotyckim z cegły, na głębokich fundamentach z dużą dwukondygnacyjną wieżą pośrodku.

Gotycka budowla była do 1513 r. siedzibą książąt zatorskich, a w późniejszym okresie z inicjatywy Zygmunta Starego zamek stał się siedzibą polskich starostów niegrodowych. Pierwszym z nich był Andrzej Kościelecki Ogończyk. Gdy w 1550 r. stanowisko przejął innowierca Mikołaj Myszkowski, zamek stał się centrum reformacji. Zniszczono wtedy katolicką kaplicę zamkową. W XVI w. zamek został przebudowany w stylu renesansowym. Powstał też wtedy piękny tarasowy ogród. Ostatni starosta zatorski Piotr Dunin w 1772 r. przebudował rezydencję oraz dobudował drugie piętro.

W czasie wojen ze Szwedami zamek bardzo ucierpiał i nie nadawał się już do zamieszkiwania, a po rozbiore Polski został przejęty przez Austryjaków. Ostatnim starostą został Fryderyk Piotr Dunin herbu Łabędź, który odkupił od rządu austriackiego dobra zatorskie wraz z zamkiem. Dokonał jego remontu i przebudował go na wygodną rezydencję. Następnie obiekt przechodził w ręce Poniatowskich, Tyszkiewiczów herbu Leliwa, Wąsowiczów herbu Gozdawa, aż w końcu do II wojny światowej był własnością Potockich. Sale mieściły wspaniałe zbiory historyczne sprowadzone właśnie przez Potockich. Na piętrze ówczesnego zamku urządzono galerię i bibliotekę. W galerii podziwiać można było obrazy m.in.: Leonardo da Vinci, Marcello Bacciarellego, weneckiego malarza Bernarda Canaletto, hiszpańskiego malarza Francisco Zurbarana.

W 1836 r. nastąpiła wielka przebudowa zamku w pałac neogotycki pod kierunkiem włoskiego architekta Marię Lanciego i Parysa Filipiego. Powstała wtedy ryzaltowa wieża z czterema nadwieszonymi wieżyczkami, bramą wjazdową z blankami, wnętrza ozdobiono sztukateriami i pięknymi kominkami. Na zewnątrz powstały przebudówki i przekomponowany z ogrodów park krajobrazowy.

W rękach rodu Potockich zamek pozostawał do 1939 r. W okresie okupacji hitlerowskiej zamek zajął Wehrmacht. Stał się on obozem przesiedleńców niemieckich. Budowla uległa dewastacji, a bogate zbiory dzieł sztuki zostały zrabowane przez hitlerowców. Po wojnie zamek był ruiną. Składowano w nim zboże i inne towary, zamieniono go też na koszary. W 1951 r. przekazano zamek Instytutowi Zootechniki z Krakowa, gdyż to pozwoliło zapobiec dalszemu zniszczeniu obiektu. 10 lat później przeprowadzono remont i odbudowę obiektu pod kierunkiem Józefa Dutkiewicza. W ten sposób przywrócono wygląd zamku z 1836 r. Wewnątrz na uwagę zasługują dwie pary sal po obu stronach na parterze, bogato dekorowane cennymi malowidłami i sztukateriami w stylu tzw. pompejańskim przez Włocha Liattiego i Kajetana Golińskiego. Po lewej stronie sieni znajdują się sale - Myśliwska i Złota w układzie sklepień przełomu XVIII i XIX w. W sali Złotej zachowały się ślady 14-karatowego złota. Po prawej stronie w salach Bluszczowej i Paprociowej znajdują się sklepienia kolebkowe z lunetami.

Plan parku z 1845 r. przedstawia ogród krajobrazowy typu angielskiego z zachowanymi niewielkimi fragmentami ogrodu geometrycznego w postaci czterech prostokątnych kwater przylegających do zamku. Po przeciwnej stronie znajdowała się winnica, a dolny ogród był swobodnym układem ścieżek i drzew. Część ogrodu położona na

górnym tarasie wyłożona była płytami, otoczona kamienną balustradą z wazonami i marmurowymi posągami. W roku 1960 r. podzielono obiekt na dwie części: „miejską” i „instytutową” oddzielając je od siebie płotem z siatki (istnieje on do dziś). Do lat 50. XX w. niektóre elementy ogrodu na terenie górnym uległy zatarciu. Koło 1954 r. brak było kolistego zajazdu, a grupę kwater podkreślały jedynie dwa rzędy lip. Elementy te wraz z układem ścieżek odtworzono w nieco zmienionej postaci dopiero w latach 60. XX w. Do dnia dzisiejszego nie zachowały się na tarasie górnym kamienne balustrady z rzeźbami, a po wazonach zostały jedynie podstawy. O geometrycznym charakterze świadczy obecnie jedyny układ przejść, dzielący tę część parku na cztery prostokątne kwatery, na których środku posadzone są srebrne świerki. Połączenie komunikacyjne między górnym i dolnym ogrodem uległo całkowitemu zatarciu.

Park składa się z dwóch części, bardzo różniących się od siebie. Część górna stanowiąca otoczenie pałacu położona na szczycie skarpy (wzgórzu zamkowym) to fragmenty dawnego ogrodu ozdobnego z klombami, podjazdami i trawnikami, obsadzona obecnie krzewami. Część dolna u podnóża skarpy oddzielona obniżeniem dawnego łożyska młynówki zawiera: żwirowe alejki z krawężnikami, nieutwardzone ścieżki oraz boisko (w zimie lodowisko) w zagłębieniu ziemnym wykonane w epoce czynów społecznych i fragment ogródka jordanowskiego. Obecnie park nie pozostaje w granicach pierwotnych. W czasie budowy wału przeciwpowodziowego Skawy odłączono od parku część przylegającą bezpośrednio do Skawy. Obecnie pałac i park są w posiadaniu prywatnego właściciela.

Dwór obronny w Graboszycach

Zdjęcie nr 7. Dwór obronny w Graboszycach

Dwór wybudowany prawdopodobnie w XV w. przez Konrada z Grabiszcz. Około 1575 r. Sekretarz królewski Dziwisz Brandys, rozpoczął przebudowę dworu i postawił na jego miejscu dwór, który mimo zmian dokonanych w XVIII i XIX w. do dzisiaj zachował swoją dawną, XVI-wieczną postać. Dwór miał w swojej historii wielu właścicieli, których długo by wymieniać, ale należy wspomnieć, że na początku XIX w. mocno podupadły dwór nabył hrabia Stanisław Sołtyk, który dokonał gruntownej renowacji budynku i urządził wokół dworu park krajobrazowy. Ostatnim przedwojennym właścicielem dworu był Ludwik Chrząszcz.

Jest to obszerna budowla, wzniesiona na planie prostokąta. Posiada dwie kondygnacje nadziemne i głębokie, dwupiętrowe piwnice. Dach jest wysoki, czterospadowy,

kryty dachówką. Wejście znajduje się od wschodu. Dwór jest otynkowany. Zachowała się spora liczba renesansowych obramowań okien a także portal w drzwiach wejściowych. Wewnątrz warto zwrócić uwagę na sklepienia kolebkowe we wszystkich salach parteru i piwnic. Ponieważ we dworze nie ma już podłóg, sklepienia są widoczne także od góry, tworząc charakterystyczne, kamienne wyspy na piętrze. W jednej z sal piętra rozpoznać można resztki dwóch warstw polichromii: renesansowej i barokowej. Dolna kondygnacja piwnic posiada podziemne połączenia z fosą, otaczającą budynek. Nieopodal stoi także zrujnowany, murowany spichlerz.

Obecnie dwór w rękach prywatnych i jest w trakcie remontu.

Dwór otacza głęboka fosa oraz zabytkowy park ze starym, pomnikowym starodrzewem, z takimi gatunkami jak: jesion wyniosły, olsza czarna czy dąb szypułkowy. Po przeciwnej stronie ulicy zachował się piękny kościółek drewniany Św. Andrzeja z XVI stulecia.

Dwór wraz z parkiem i zabudowaniami gospodarczymi w Rudzach

Zdjęcie nr 8. Dwór w Rudzach

Dwór powstał w 2 poł. XVIII w. Ufundował go burgrabia krakowski Jan Biberstein - Starowieyski. Dwór to budowla murowana z cegły, potynkowana, wzniesiona na planie prostokąta, parterowa, nakryta dachem czterosпадowym wykonanym z blachy. Fasada dziewięciosiowa, z centralnym trzyosiowym pozornym ryzalitem, zamkniętym schodkowym szczytem. Na osi budynku główne wejście, poprzedzone nowym gankiem kolumnowym podtrzymującym balkon. W elewacji ogrodowej trzy wydatne ryzalitty. Wygląd budynku zmienił się w wyniku ostatniego remontu, zniknęły uszate obramienia otworów okiennych, kartusz z herbem Jastrzębiec został przykryty nowszym tynkiem. Elewacje zachowały wydatny gzyms wieńczący i lizeny w narożnikach. Układ wnętrz z sienią na osi, również mógł ulec przekształceniom.

Wokół dworu niewielki ogród, pozostałość po parku. W pobliżu budynki dawnego folwarku. Obecnie dwór jest własnością prywatną. Inwestor przeprowadził w nim remont i zaadaptował go na restaurację „Dworek Młynarza”.

IV. ZABYTKI TECHNIKI

Do najcenniejszych zabytkowych urządzeń techniki gminy Zator należą młyny wodne z 1 poł. XX w. zlokalizowane w miejscowościach Laskowa, Rudze i Zator. Przez wiele lat młyny wodne pełniły swe podstawowe zadania, dostarczając mąkę, kaszę, otręby, itp.

Młyn w Rudzach został częściowo przerobiony i funkcjonuje do dnia dzisiejszego. Tradycyjne koło wodne zastąpiono bardziej wydajnymi urządzeniami elektrycznymi. Ponadto, istotnymi zabytkami techniki zlokalizowanymi na obszarze gminy są zespół zabudowy stacji kolejowej w Zatorze i most kolejowy.

V. INNE

Kopiec Grunwaldzki w Palczowicach

Zdjęcie nr 9. Kopiec Grunwaldzki w Palczowicach

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy Zator jest pomnik upamiętniający zwycięstwo Polaków nad Krzyżakami w Bitwie pod Grunwaldem.

W 1910 r. społeczność Rabusiowic, przysiółka Palczowic, postanowiło uczcić 500-lecie zwycięstwa wojsk polskich na Krzyżakami w Bitwie Pod Grunwaldem. W związku z tym powstała społeczna inicjatywa budowy i na oddanym do tego celu wiejskim pastwisku postanowiono wybudować kopiec grunwaldzki.

Budowa trwała dwa lata i dnia 05 maja 1912 r. odbyła się manifestacja, uroczyste go poświęcono razem z pamiątkową tablicą. Od tego czasu, w miejscu kojarzonym z obchodami rocznic grunwaldzkich, organizowane były lokalne patriotyczne manifestacje. W latach wojennych, po wkroczeniu wojsk niemieckich na teren ziemi zatorskiej, kopiec został wysadzony i zniwelowany w ramach działań, mających na celu zniszczenie lokalnego patriotyzmu.

Powołany w 2009 r. komitet odbudowy Kopca Grunwald, doprowadził do odtworzenia zabytku i w 600 rocznicę zwycięstwa Oręża Polskiego nad zakonem Krzyżackim został ponownie oddany do użytku i poświęcony. Miejsce stało się lokalnym obszarem spacerowym, a sam kopiec doskonałą platformą widokową. Tradycyjnie organizowane są tutaj lokalne imprezy i spotkania patriotyczne.

5.3.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to przestrzeń kulturowa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki uznana za część własnego dziedzictwa. Jest rodzajem dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obszar i miejscowości gminy Zator charakteryzują się bogactwem dziedzictwa niematerialnego, czyli historii, wyróżniającej ten teren z pośród innych gmin Małopolski. Tradycja niezależnego księstwa, siedziba książąt z dynastii Piastów, prawne odrębności w dziejach Rzeczypospolitej, to cenne dziedzictwo niematerialne decydujące o tożsamości i wyjątkowości obszaru. Ciągłość tradycji gospodarki stawowej prowadzonej w tym obszarze od średniowiecza do dziś dodatkowo owe walory historyczne potęguje.

• Instytucje kultury i organizacje działające w sferze kultury

W gminie Zator działają dwie instytucje prowadzące działalność w zakresie upowszechniania kultury: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zatorskiej (TMZZ) oraz Regionalny Ośrodek Kultury Doliny Karpia w Zatorze, pełniący rolę gminnego ośrodka kultury. W ramach działalności Domu Kultury wyodrębniono następujące jednostki organizacyjne: Biblioteka Publiczna w Zatorze im. Pawła z Zatora, Galeria Szklana, Uniwersytet Trzeciego Wieku oraz Domy Ludowe w Podolszu, Palczowicach, Graboszycach i Rudzach.

Regionalny Ośrodek Kultury Doliny Karpia jest organizatorem licznych festiwali i imprez kulturalnych, a wśród nich:

- Zatorski Jarmark Wielkanocny,
- Jarmark Zatorskie Odpusty,
- Festiwal MWK Przenikanie,
- Majowy Piknik Rodzinny,
- Zmalujmy Coś Razem,
- Dzień Dziecka z ROKiem,
- Zatorska Gala Kultury,
- Święto Karpia,
- Letnia Scena Muzyczna,
- ARTMOST,
- Piknik Pożegnanie Lata,
- Plener malarsko - rzeźbiarski,
- Wielkie Zatorskie Żniwa Karpiowe,
- Z dziejów naszych,
- Zimowe Barwy Bluesa,
- Zatorski Jarmark Karpiowy.

Działająca na obszarze gminy Biblioteka Publiczna zlokalizowana jest w Zatorze, przy Placu Marszałka Józefa Piłsudskiego 2. Oprócz placówki centralnej na obszarze gminy działają trzy filie biblioteki: w Laskowej, Podolszu oraz w Rudzach. Oprócz udostępniania swoich zbiorów, biblioteka organizuje dla mieszkańców Zatorszczyzny różnego rodzaju konkursy, warsztaty, spotkania autorskie, wystawy i lekcje biblioteczne.

Na szczególne uznanie zasługuje działalność Towarzystwa Miłośników Ziemi Zatorskiej. Jest to organizacja pozarządowa będąca kontynuatorem działalności powołanego przed wojną (1936 r.) Towarzystwa Miłośników Historii Zatora.

Rolę lokalnych ośrodków kultury pełnią Domy Ludowe zlokalizowane w sołectwach gminy Zator. Organizowane są w nich różnorodne imprezy, pokazy, spotkania, sympozja, seminaria, szkolenia itp. Dodatkowo Domy Ludowe umożliwiają wynajem sali osobom prywatnym, firmom, organizacjom.

• Turystyka

Obszar gminy Zator posiada liczne walory turystyczne - naturalne oraz wynikające z historii regionu i działalności mieszkańców. Oferta turystyczna gminy opiera się przede wszystkim na walorach wypoczynkowych (niski stopień urbanizacji, cisza, walory estetyczne krajobrazu, warunki do uprawiania czynnego wypoczynku), krajoznawczych (specyficzne zespoły krajobrazowe i osobliwości przyrody, kultura ludowa, zabytki budownictwa, pamiątki historyczne i przejawy współczesnych osiągnięć człowieka) oraz specjalistycznych (elementy i cechy środowiska, które umożliwiają uprawianie turystyki kwalifikowanej, np. turystyka piesza, jeździectwo, myślistwo, wędkarstwo).

Zarządzanie rozwojem turystycznym gminy Zator - Stolicy Doliny Karpią, coraz większą liczbą turystów osiagającą już 400 tyś. osób oraz rosnącą ilością atrakcji turystycznych wymagało powołania jednostki ds. profesjonalnej obsługi klientów. w związku z tym, w październiku 2011 r. stworzono Centrum Informacji Turystycznej Doliny Karpią w Zatorze (CITDK), które informuje o usługach turystycznych na terenie gminy Zator oraz pozostałych gmin Doliny Karpią (gminy: Brzeźnica, Osiek, Przeciszów, Polanka Wielka, Spytkowice, Tomice).

Działalność CITDK obejmuje:

- promocję turystyczną miasta, gminy i całego obszaru Doliny Karpią;
- informowanie turystów o atrakcjach Doliny Karpią, w tym zatorszczyzny (Rodzinny Park Rozrywki Energylandia, DinoZatorLand, Park. Św. Mikołaja, Park Mitologii na Wodzie, kościół gotycki, stawy rybne, pałac Potockich, grobowiec księżnej Apolonii Poniatowskiej, kirkut żydowski i inne);
- informowanie o historii poszczególnych miejscowości Doliny Karpią i Księstwa Zatorskiego;
- promocję gospodarstw agroturystycznych i miejsc noclegowych Doliny Karpią;
- informację o usługach ornitologicznych i z przewodnikiem na obszarze Doliny Karpią;
- informację o miejscach noclegowych, wypoczynkowych oraz gastronomicznych;
- informację o wydarzeniach artystycznych, kulturalnych i kulinarnych.

Z myślą o turystyce rodzinnej w gminie powstał kompleks rozrywkowo - edukacyjny Zatorland, w skład którego wchodzi 5 parków rozrywki. Jedną z najnowszych atrakcji turystycznych zlokalizowanych na obszarze gminy jest otwarty w lipcu 2014 r. Rodzinny Park Rozrywki Energylandia. Teren gminy przecina Nordic Walking Park Zator, którego szlaki

stanowią atrakcję zarówno dla miłośników Nordic Walkingu, ale także pieszych wędrówek, kolarstwa czy jeździectwa.

Na terenie gminy zlokalizowano także inne, oznakowane trasy turystyki pieszej i rowerowej:

- Serce Doliny,
- Wąwozy w Dolinie,
- Kopiec Grunwald,
- Zielona,
- Widokowa,
- World Cup MTB.

• **Zwyczaje i obrzędy**

Zwyczaje i obrzędy są nieodłącznym elementem życia każdej społeczności lokalnej, zajmując ważne miejsce w jej tradycji. Wiążą się ściśle z okresem zimy, wiosny, lata i jesieni. Towarzyszył im niegdyś przede wszystkim szereg praktyk mających na celu spowodowanie pomyślności i oddalenie wszelkiego zła. Zwyczaje i obrzędy doroczne pozostały w życiu codziennym ludzi często jako jedyne z dawnych zwyczajów, podczas gdy ich treść i formy przeszły w zapomnienie. Występujące w gminie Zator zwyczaje doroczne są ściśle związane z polskim rokiem obrzędowym, który wiąże się z kolei ze świętami kościelnymi oraz kalendarzem liturgicznym. Oto niektóre z nich: Andrzejki, Adwent, Św. Barbara, Św. Mikołaj, Św. Łucja, Boże Narodzenie, Kolędnicy, Sylwester i Nowy Rok, Trzech Króli, Karnawał, Matki Boskiej Gromnicznej, Środa Popielcowa, Wielki Post, Niedziela Palmowa, Wielki Tydzień, Wielkanoc, Zielone Świątki, Boże Ciało, Matki Boskiej Zielnej, Wszystkich Świętych.

• **Legendy** - Legenda o Zatorze i nawałnicy tatarskiej, Legenda o starej karczmi w Zatorze. Legendy są opisane na stronie www.powiat.oswiecim.pl/legendy.

• **Produkty tradycyjne i regionalne**

Najbardziej popularnym produktem tradycyjnym gminy Zator jest karp zatorski. Jest to odmiana powstała w ciągu wielowiekowego procesu hodowli i krzyżowania, zapoczątkowanego prawdopodobnie już w średniowieczu przez zakon cystersów, który trudnił się m.in. gospodarką rybacką i zakładaniem stawów hodowlanych. Efektywną gospodarkę rybną w okolicy Zatora zapoczątkowano w XIV w. (już w XII w. rozwijało się tu wcześniejsze rybołówstwo). Legenda głosi, że pierwsze stawy wykopali tatarscy jeńcy. Inicjatorami budów byli miejscowi notable, co przejawia się w nazewnictwie akwenów - m.in. Staw Kasztelan czy Starosta. Gospodarka rybacka na ziemi zatorskiej ma charakter ciągły i była przekazywana z pokolenia na pokolenie, stąd mieszkańców tego rejonu nazywano potocznie w XIX w. i na początku XX w. karpikami lub karpianami. Obecnie hodowla karpia zatorskiego prowadzona jest w następujących gminach: Zator, Spytkowice i Przeciszów (wspólny projekt Dolina Karpia).

Inne produkty tradycyjne:

- karp zatorski wędzony,
- sernik królewski,
- karp w zalewie octowej,
- Prażone - prażonki polańskie,

- Kaszana - kiszka z kapustą zasmażaną,
- karp osiecki.

Produkty regionalne:

- karp po zatorsku, który znalazł się w czołówce plebiscytu „Małopolski smak” zorganizowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Gazetę Krakowską oraz Radio Kraków,
- paszteciki rybne,
- groch z kapustą,
- karp faszerowany,
- karp w śmietanie,
- zupa z karpia,
- pierogi z karpem.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Zator nie występują parki kulturowe, pomniki historii, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Zator znajduje się 10 zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 3 stanowiska archeologiczne. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Zator

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATA I NUMER REJESTRU ZABYTKÓW
1	Graboszyce	kościół pw. św. Andrzeja, otoczenie, drzewostan	A-282 z 26.06.1961 r. A-505 z 19.06.1987 r. (zmiana decyzji A-79/M)
2	Graboszyce	zespół dworski	A-501/88 z 2.05.1988 r. [A-833/M]
3	Palczowice	kościół drewn. pw. św. Jakuba Młodszego	A-113 z 28.02.1969 r. A-287/78 z 30.03.1978 r. [A-967/M]
4	Rudze	dwór, park	A -396 z 17.11.1972 r., aktual. A-282/78 z 21.03.1978 r. [A-1000/M]
5	Zator	układ urbanistyczny	A-482 z 25.02.1987 r. [A-1180/M]
6	Zator	kościół pw. św. Wojciecha i Jerzego	A-162 z 15.01.1970 r., aktual. A-299/78 z 20.04.1978 r. [A-1156/M]
7	Zator	pałac, otoczenie, park tarasowy, oficyna (tzw. „portierówka”), brama z fragmentem muru obwodowego	A-397 z 02.12.1972 r., aktual. A-300/78 z 20.04.1978 [A-1181/M], zmiana treści decyzji 11.04.2017 r.
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE			
8	Grodzisko	grodzisko wczesnośredniowieczne	A-583/88 z 16.11.1988 r. A-729/98 z 22.04.1998 r. [A-834/M]
9	Trzebieńczyce	średniowieczna osada	A-674/91 z 22.11.1991 r.
10	Zator	wczesnośredniowieczne grodzisko	A-687/93 z 02.08.1993 r.

* w nawiasach kwadratowych podano nowe numery rejestru dla obiektów przeniesionych do księgi rejestru woj. małopolskiego

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zasób zabytków ruchomych na terenie gminy tworzą wyposażenia trzech zabytkowych świątyń - z Zatora, Graboszyce i Palczowice (Tabela nr 2) oraz figury przydrożne. Można tu zaliczyć również nieliczne kamienne nagrobki z cmentarzy parafialnych i macewy z zatorskiego kirkutu. W kategorii zabytków ruchomych związanych z rezydencjami trzeba wymienić bogaty i cenny zespół polichromii, detalu architektonicznego, stolarki oraz nieliczne elementy wyposażenia pałacu w Zatorze. Zabytki związane z tradycjami gospodarki stawowej, innych tradycyjnych rzemiosł, historycznych warunków życia, czy dokumenty historyczne pozostające w gestii osób i instytucji, nie są powszechnie dostępne i zewidencjonowane. Koncepcje utworzenia Muzeum Karpia (Przeręb), czy Muzeum Miejskiego w Zatorze pozostają dotąd w sferze planów.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Zator

LP.	OBIEKT	MIEJSCOWOŚĆ	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Ap. (12 pozycji)	Graboszyce	B-237 z dnia 26.06.1961 r.
2	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Mł. (14 pozycji)	Palczowice	B-64 z dnia 28.02.1969 r.
3	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. śś. Jerzego i Wojciecha (26 pozycji)	Zator	B-116 z dnia 15.01.1970 r.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Zator została wykonana w 2011 r., następnie zaktualizowana przy opracowaniu GPOnZ (Tabela nr 3). W wyniku aktualizacji z ewidencji usunięto 47 obiektów, które zostały wyburzone oraz przebudowane, tracąc swoje walory. Do ewidencji dodano 2 obiekty.

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Zator

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKTY
1	Graboszyce	nr 1, dz. nr 753	dwór
2	Graboszyce	nr 1, dz. nr 567/1, 753	park dworski
3	Graboszyce	dz. nr 756	piwniczka dworska
4	Graboszyce	dz. nr 756	oficyna dworska, ob. nieużytkowana
5	Graboszyce	przy nr 11, dz. nr 129/2, 129/1	budynek mieszkalny
6	Graboszyce	nr 15, dz. nr 136/2 i 802	budynek mieszkalny
7	Graboszyce	nr 37, dz. nr 483/1	budynek mieszkalny
8	Graboszyce	nr 91, dz. nr 2/5, 848, 772	budynek mieszkalny
9	Graboszyce	nr 103, dz. nr 179/1, 793	budynek mieszkalny
10	Graboszyce	dz. nr 798	kościół parafialny pw. św. Andrzeja
11	Graboszyce	przy nr 46, dz. nr 669/6	kapliczka domkowa
12	Grodzisko	ul. Akacyjowa 1 (d. 53), dz. nr 175	budynek mieszkalny
13	Grodzisko	ul. Grodowa 16 (d. nr 23), dz. nr 34/5	stodoła
14	Grodzisko	ul. Grodowa 17 (d. nr 43), dz. nr 137/2	budynek mieszkalny
15	Grodzisko	ul. Majowa przy nr 1, dz. nr 126	kapliczka
16	Laskowa	nr 10, dz. nr 186/1	budynek mieszkalny
17	Laskowa	przy nr 10, dz. nr 186/1	stodoła
18	Laskowa	nr 54, dz. nr 473/2	zbudowania dworskie, ob. zespół budynków (bud. mieszkalny i bud. gospodarcze)
19	Palczowice	nr 3, dz. nr 361	budynek mieszkalny, ob. siedziba Polskiego Związku Hodowców Gołębi Pocztowych
20	Palczowice	nr 6, dz. nr 87/1, 363, 81/1	budynek mieszkalny
21	Palczowice	nr 14, dz. nr 49/4	budynek mieszkalny
22	Palczowice	przy nr 14, dz. nr 49/4	stodoła
23	Palczowice	nr 15, dz. nr 46, 388	budynek mieszkalny
24	Palczowice	nr 21, dz. nr 416	budynek mieszkalny
25	Palczowice	przy nr 21, dz. nr 29/1	figura św. Jana Nepomucena
26	Palczowice	nr 24, dz. nr 23, 24, 385	budynek mieszkalny
27	Palczowice	nr 29, dz. nr 398, 139	budynek mieszkalny
28	Palczowice	nr 34, dz. nr 423/1	budynek mieszkalny
29	Palczowice	dz. nr 362	kościół parafialny pw. św. Jakuba Młodszego
30	Palczowice	dz. nr 176/5	kopiec grunwaldzki
31	Podolsze	ul. Kręta 1, dz. nr 1347/8, 1347/9, 1347/13, 1575	budynek mieszkalny

32	Podolsze	ul. Rybacka 1, dz. nr 1294, dz. nr 1558	rybakówka - instytut rybacki
33	Podolsze	ul. Starowiejska/Św. Jana, dz. nr 1347/61	figura św. Jana Nepomucena
34	Podolsze	ul. Starowiejska 53, dz. nr 1347/34, 8	budynek mieszkalny
35	Podolsze	ul. Starowiejska 72, dz. nr 1347/31, 1459	budynek mieszkalny
36	Podolsze	ul. Starowiślna 3, dz. nr 1326/6, 1617	budynek mieszkalny
37	Podolsze	ul. Zatorska 10-12, dz. nr 1346/24, 1627, 1628	budynek mieszkalny
38	Podolsze	przy nr ul. Zatorska 11, dz. nr 67/4	budynek mieszkalny
39	Podolsze	ul. Zatorska 18, dz. nr 1672	budynek mieszkalny
40	Podolsze	ul. Zatorska 19, dz. nr 121/4	budynek mieszkalny
41	Podolsze	ul. Zatorska 20, dz. nr 1634	budynek mieszkalny
42	Podolsze	ul. Zatorska 53, dz. nr 175	budynek mieszkalny
43	Podolsze	ul. Zatorska 83, dz. nr 247/1	budynek mieszkalny
44	Podolsze	ul. Zatorska 89, dz. nr 1347/72, 1576	budynek mieszkalny
45	Podolsze	ul. Zatorska 93, dz. nr 1655, 283/38	budynek mieszkalny
46	Podolsze	ul. Zatorska 115, dz. nr 1689	budynek mieszkalny
47	Rudze	ul. Andrychowska 21 (d. nr 45), dz. nr 368/11	budynek mieszkalny
48	Rudze	ul. Dworska 13, dz. nr 12/5, 422	dwór
49	Rudze	ul. Dworska 13, dz. nr 12/5, 422	park dworski
50	Rudze	ul. Dworska, dz. nr 20/12	budynek gospodarczy w zespole dworskim
51	Rudze	ul. Dworska, dz. nr 12/4, 404/1, 428	młyn wodny
52	Rudze	ul. Wadowicka przy nr 80, dz. nr 119	krzyż przydrożny
53	Smolice	ul. Wiosenna 8 (d. nr 53), dz. nr 102/3, 102/4	budynek mieszkalny
54	Smolice	ul. Wiślana 37 (d. nr 37), dz. nr 47/5	budynek mieszkalny
55	Smolice	ul. Wiślana 46 (d. nr 72), dz. nr 738, 32/4	budynek mieszkalny
56	Smolice	ul. Wiślana 68 (d. nr 43), dz. nr 15/7	budynek mieszkalny
57	Smolice	ul. Wiślana przy nr 108, dz. nr 506/5	kapliczka słupowa
58	Smolice	ul. Wiślana-Św. Anny, dz. nr 119	kapliczka

59	Trzebieńczyce	ul. gen. Milana-Kamskiego 18 (d. nr 37), dz. nr 147/5	willa
60	Trzebieńczyce	ul. gen. Milana-Kamskiego 37 (d. nr 30), dz. nr 178/4	budynek mieszkalny
61	Trzebieńczyce	ul. gen. Milana-Kamskiego koło nr 40, dz. nr 270/1	figura Najświętszej Marii Panny
62	Trzebieńczyce	ul. Wadowicka 87 (d. nr 22), dz. nr 308	budynek mieszkalny
63	Zator		układ urbanistyczny miasta
64	Zator	Pl. Kościuszki 4, dz. nr 129/19, obręb 4	budynek mieszkalny
65	Zator	Pl. Kościuszki 5, dz. nr 129/14, obręb 4	dom, ob. Rybacki Zakład Doświadczalny (Instytut Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie)
66	Zator	Pl. Kościuszki, dz. nr 185, obręb 4	kościół parafialny pw. św. Wojciecha i Jerzego
67	Zator	Pl. Kościuszki 1, dz. nr 129/21, obręb 4	zamek Piastów Zatorskich - Pałac Potockich w zespole
68	Zator	Pl. Kościuszki 2, dz. nr 129/21, obręb 4	oficyna pałacowa - „Portierówka” w zespole pałacowym
69	Zator	Pl. Kościuszki, dz. nr 129/21, obręb 4	bramy i ogrodzenie w zespole pałacowym
70	Zator	Pl. Kościuszki/ul. Piastowska/ul. Wałowa Zamkowa, dz. nr 129/11, 129/12 i część dz. nr 129/21, 246/2, 246/4, obręb 4	park pałacowy w zespole pałacowym
71	Zator	Plac M. J. Piłsudskiego 1, dz. nr 199/4, obręb 4	ratusz
72	Zator	Pl. Kościuszki, dz. nr 182/4, obręb 4	figura Św. Jan Kanty
73	Zator	ul. 26-go stycznia 3, dz. nr 198 obręb 4	budynek mieszkalny
74	Zator	ul. Blich 1, dz. nr 194, obrzeb 2	budynek mieszkalny
75	Zator	ul. Blich 3, dz. nr 193, obrzeb 2	budynek mieszkalny (dawna łaźnia żydowska)
76	Zator	ul. Chrzanowska 1, dz. nr 54, obręb 2	willa
77	Zator	ul. Chrzanowska 6, dz. nr 210/5, obręb 2	willa
78	Zator	ul. Kolejowa 15, dz. nr 59/4, obręb 2	dworzec kolejowy
79	Zator	ul. Kolejowa 18, dz. nr 91, obręb 2	budynek mieszkalny
80	Zator	ul. Kolejowa 24, dz. nr 68/4, obręb 2	willa
81	Zator	ul. Kolejowa przy nr 28, dz. nr 60/8, obręb 2	wieża ciśnień - kolejowy budynek techniczny, ob. budynek gospodarczy
82	Zator	ul. Kongresowa 2, dz. nr 171, obręb 4	budynek mieszkalny

83	Zator	ul. Kościuszki/Krakowska, dz. nr 83, obręb 4	figura św. Rocha
84	Zator	ul. Krakowska 5, dz. nr 102/1 i 102/2, obręb 4	budynek mieszkalny
85	Zator	ul. Krakowska 6, dz. nr 192/2, obręb 2	budynek mieszkalny
86	Zator	ul. Krakowska 8, dz. nr 200, obręb 2	budynek mieszkalny
87	Zator	ul. Młyńska 8, dz. nr 2/8 obręb 8	młyn wodny
88	Zator	ul. Oświęcimska 1-3, dz. nr 92, 93, obręb 4	kamienica brak kartoteki
89	Zator	ul. Oświęcimska 2, dz. nr 188/12, obręb 2	dawna apteka, ob. budynek mieszkalny
90	Zator	ul. Oświęcimska 5, dz. nr 91, obręb 4	budynek mieszkalny
91	Zator	ul. Oświęcimska 8, dz. nr 187, obręb 2	budynek mieszkalny
92	Zator	ul. Oświęcimska 14, dz. nr 183, obręb 2	budynek mieszkalny
93	Zator	ul. Piastowska przy nr 18, dz. nr 307/1, obręb 4	figura św. Jana Nepomucena
94	Zator	ul. Piastowska 16, dz. nr 307/3 i 307/4, obręb 4	budynek mieszkalny
95	Zator	ul. Piastowska 20, dz. nr 308, obręb 4	budynek mieszkalny
96	Zator	ul. Różana 1, dz. nr 164, obręb 4	budynek mieszkalny
97	Zator	ul. Różana 2, dz. nr 149/1, obręb 4	bank - Tow. Zaliczkowe
98	Zator	ul. Różana 4, dz. nr 148, obręb 4	budynek mieszkalny
99	Zator	ul. Różana 6, dz. nr 147/2, obręb 4	budynek mieszkalny
100	Zator	ul. Różana 8, dz. nr 147/2, obręb 4	budynek mieszkalny
101	Zator	ul. Różana 9, dz. nr 155/1, obręb 4	budynek mieszkalny
102	Zator	ul. Różana 12, dz. nr 145, obręb 4	budynek mieszkalny
103	Zator	ul. Różana 14, dz. nr 144, obręb 4	budynek mieszkalny
104	Zator	ul. Różana 16, dz. nr 143, obręb 4	budynek mieszkalny
105	Zator	ul. Rynek 1, dz. nr 180/1, obręb 4	kamienica
106	Zator	ul. Rynek 2, dz. nr 181/4 obręb 4	kamienica
107	Zator	ul. Rynek 5, dz. nr 227, obręb 4	kamienica
108	Zator	ul. Rynek 7, dz. nr 224, obręb 4	kamienica
109	Zator	ul. Rynek 8, dz. nr 201, obręb 4	kamienica
110	Zator	ul. Rynek 9, dz. nr 200, obręb 4	kamienica
111	Zator	ul. Rynek 11, dz. nr 178 obręb 4	kamienica
112	Zator	ul. Rynek 14, dz. nr 151/2, obręb 4	kamienica
113	Zator	ul. Rynek 19, dz. nr 167/1, 167/2, obręb 4	kamienica
114	Zator	ul. Słoneczna, dz. nr 87, obręb 7	cmentarz żydowski
115	Zator	ul. Stroma 3, dz. nr 121, obręb 4	budynek mieszkalny
116	Zator	ul. Stroma 8, dz. nr 112, obręb 4	budynek mieszkalny

117	Zator	ul. Wadowicka 1, dz. nr 202, obręb 4	kamienica
118	Zator	ul. Wadowicka 19, dz. nr 314, obręb 4	budynek mieszkalny
119	Zator	ul. Wadowicka 21, dz. nr 316, obręb 4	willa
120	Zator	ul. Wadowicka 26, dz. nr 337 obręb 4	budynek mieszkalny
121	Zator	ul. Wadowicka 31, dz. nr 40/101, obręb 7	budynek mieszkalny
122	Zator	ul. Wadowicka 33, dz. nr 40/103, obręb 7	budynek mieszkalny
123	Zator	ul. Wadowicka 42, dz. nr 6, obręb 8	budynek mieszkalny
124	Zator	ul. Wadowicka 44, dz. nr 7, obręb 8	budynek mieszkalny
125	Zator	ul. Wadowicka, u wylotu Parkowej, dz. nr 2, obręb 11	kapliczka - krzyż przydrożny

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

W kategorii zabytków archeologicznych w gminie jest zewidencjonowanych 49 stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych województwa małopolskiego, w tym 3 stanowiska wpisane do rejestru zabytków. Zewidencjonowane stanowiska prezentują bogatą chronologię, od paleolitu, po okres nowożytny oraz sporą różnorodność form. Od pojedynczych znalezisk i śladów osadniczych, przez osady, obiekty warowne, po układ urbanistyczny Zatora.

Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych z terenu gminy Zator ujętych w gminnej ewidencji zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	FUKCJA I CHRONOLOGIA
1	Podolsze	103-51	1/17	znalezisko luźne - epoka kamienia
2	Podolsze	103-51	2/18	śląd osadnictwa - średniowiecze
3	Podolsze	103-51	3/19	śląd osadnictwa - pradzieje
4	Podolsze	103-51	4/16	śląd osadnictwa - epoka kamienia
5	Zator	103-51	8/14	śląd osadnictwa - pradzieje śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze osada ? - średniowiecze
6	Zator	103-51	9/15	śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze osada ? - późne średniowiecze
7	Zator	103-51	11/13	śląd osadnictwa - późne średniowiecze
8	Palczowice	103-52	1/3	śląd osadnictwa - średniowiecze
9	Palczowice	103-52	2/4	śląd osadnictwa - neolit/wczesna epoka brązu
10	Palczowice	103-52	3/5	śląd osadnictwa - epoka kamienia
11	Palczowice	103-52	4/6	śląd osadnictwa - epoka kamienia
12	Palczowice	103-52	5/7	śląd osadnictwa - epoka kamienia
13	Palczowice	103-52	6/8	śląd osadnictwa - neolit śląd osadnictwa - prahistoria
14	Palczowice	103-52	7/9	śląd osadnictwa - nowożytność
15	Palczowice	103-52	8/10	śląd osadnictwa - epoka kamienia
16	Palczowice	103-52	9/11	śląd osadnictwa - epoka kamienia
17	Smolice	103-52	1/1	znaleziska luźne - III/IV okres epoki brązu znaleziska luźne - średniowiecze
18	Smolice	103-52	2/2	śląd osadnictwa - epoka kamienia
19	Zator	103-52	10/12	śląd osadnictwa - epoka kamienia
20	łowiczki	104-51	1/10	śląd osadnictwa - epoka kamienia
21	łowiczki	104-51	2/11	śląd osadnictwa - epoka kamienia
22	Rudze	104-51	1/8	średniowiecze - ?
23	Rudze	104-51	2/9	śląd osadnictwa - średniowiecze
24	Zator	104-51	1/1	znalezisko luźne - ?
25	Zator	104-51	2/2	grodzisko - wczesne średniowiecze - VII - XII w.
26	Zator	104-51	3/3	zamek - średniowiecze
27	Zator	104-51	4/4	miasto - średniowiecze
28	Zator	104-51	5/5	śląd osadnictwa - epoka kamienia
29	Zator	104-51	6/6	śląd osadnictwa - średniowiecze śląd osadnictwa - okres nowożytny
30	Zator	104-51	7/7	śląd osadnictwa - epoka kamienia śląd osadnictwa - średniowiecze śląd osadnictwa - okres nowożytny
31	Zator	104-51	12/17	śląd osadnictwa - okres nowożytny
32	Zator	104-51	13/18	śląd osadnictwa - okres nowożytny
33	Zator	104-51	14/19	śląd osadnictwa - okres nowożytny

34	Grodzisko	104-52	1/24	śląd osadnictwa - epoka kamienia grodzisko - halsztat grodzisko - wczesne średniowiecze
35	Grodzisko	104-52	2/25	śląd osadnictwa - epoka kamienia
36	Grodzisko	104-52	3/26	osada otwarta - wczesne średniowiecze
37	Laskowa	104-52	1/32	śląd osadnictwa- późne średniowiecze, nowożytność
38	Laskowa	104-52	2/33	śląd osadnictwa - neolit osada otwarta - późne średniowiecze, nowożytność
39	Laskowa	104-52	3/34	śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze
40	Laskowa	104-52	4/35	śląd osadnictwa - średniowiecze
41	Laskowa	104-52	5/37	śląd osadnictwa - epoka kamienia
42	Laskowa	104-52	6/38	śląd osadnictwa - epoka kamienia
43	Trzebieńczyce	104-52	1/28	osada otwarta - średniowiecze - nowożytność
44	Trzebieńczyce	104-52	2/29	osada otwarta - późne średniowiecze - nowożytność
45	Trzebieńczyce	104-52	3/30	osada otwarta - późne średniowiecze - nowożytność
46	Trzebieńczyce	104-52	4/31	śląd osadnictwa - późne średniowiecze - nowożytność
47	Graboszyce	105-52	1/6	znalezisko luźne - okres wpływów rzymskich
48	Graboszyce	105-52	2/7	dwór obronny - XVI-XVII w.
49	Graboszyce	105-52	3/8	śląd osadnictwa - średniowiecze

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej

historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku. W przypadku stanowisk płaskich, przy zmianie istniejących planów, należy dążyć do wypracowania zapisów, dzięki którym w sposób maksymalnie zrównoważony pogodzi się potrzebę ochrony zabytku z dotychczasową funkcją terenu. Jeżeli jednak nie jest to możliwe, należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych stanowiska archeologicznego zagrożonego zniszczeniem wskutek dopuszczonej działalności (jedynie w przypadku stanowisk płaskich; w przypadku stanowisk o własnej formie terenowej należy dążyć do jego pełnej ochrony).

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

6.1. Analiza SWOT

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT, skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Zator. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

Analiza SWOT jest jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów

i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE

MOCNE STRONY:

- Położenie w sąsiedztwie Oświęcimia i Wadowic, jako ważnych ośrodków turystyczno - pielgrzymkowych;
- Bliskość Śląska i aglomeracji krakowskiej;
- Bogactwo i ranga dziedzictwa historycznego (niematerialnego);
- Skupienie najcenniejszych zabytków w zespołach o czytelnych granicach i wyraźnym charakterze (miasto historyczne, krajobraz kulturowy stawów zatorskich, zespół dworski w Graboszycach);
- Dobrze utrzymane zabytki sakralne wpisane w szlak architektury drewnianej w Małopolsce;
- Marka Gminy - Karp Zatorski i Dolina Karpią;
- Duża liczba aktywnych organizacji pozarządowych, współpracujących z samorządem na rzecz rozwoju kultury, turystyki;
- Markowe atrakcje turystyczne - rodzinne Parki Rozrywki;
- Oznakowane szlaki turystyczne (piesze, rowerowe);
- Skrzyżowanie międzynarodowych szlaków rowerowych (Greenways, EuroVelo5);
- Ugruntowana świadomość wśród zarządzających ogólnej wartości i potencjału turystycznego tkwiącego w zasobie zabytków i krajobrazu kulturowego gminy;
- Funkcjonowanie kulturowych szlaków tematycznych;
- Tradycja współpracy z Akademią Sztuk Pięknych w Krakowie, wydziałem konserwacji;
- Zaangażowanie stowarzyszeń społecznych w proces rewaloryzacji obiektów (np. konserwacja kapliczek);
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy;

- Opracowane i obowiązujące plany odnowy miejscowości;
- Zaktualizowana gminna ewidencja zabytków;
- Opracowana uchwała w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

SŁABE STRONY:

- Stosunkowo niewielka dbałość o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- Szczupłość środków na remonty konserwatorskie;
- Niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, w tym parków i postępujący proces ich niszczenia;
- Brak zagospodarowania lub niewłaściwe użytkowanie części obiektów zabytkowych;
- Brak funkcji dla zamku zatorskiego;
- Nieoznakowany cmentarz żydowski w Zatorze;
- Złożone lub nieuregulowane stosunki własnościowe;
- Niewystarczające rozpoznanie i zdefiniowanie zasobu dziedzictwa kulturowego;
- Stosowanie nowych materiałów (ahistorycznych) przy remontach i konserwacji obiektów zabytkowych, zniekształcanie elewacji;
- Sukcesywne ubytki w zasobie dziedzictwa kulturowego gminy;
- Brak powszechnej akceptacji społecznej dla wprowadzania nowych, czy poszerzania istniejących form ochrony zabytków;
- Skłonność do niekontrolowanej urbanizacji terenów wiejskich;
- Słabość egzekucji przepisów prawnych, wykonawczych w zakresie ochrony zabytków;
- Niedobór świadomości społecznej w zakresie zrozumienia wartości historycznej i estetycznej obiektów zabytkowych, zwłaszcza tradycyjnego budownictwa drewnianego;
- Brak partnerów strategicznych w projektach rewitalizacji obszarów zabytkowych.

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE

SZANSE:

- Bliskość skupiska miejsc z listy światowego dziedzictwa UNESCO, z rekordowym w skali kraju przepływem turystów - pole do poszerzenia promocji regionu i „pozyskania” części odwiedzających;
- Poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej;
- Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby;
- Alternatywność i komplementarność dziedzictwa kulturowego regionu, czyniąca oryginalną ofertę turystyczną gminy w skali ponadregionalnej;

- Aktywizacja w zakresie ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego skierowana ku społeczności lokalnej (np. rewaloryzacja parku w Zatorze);
- Kultywowanie lokalnych tradycji, promowanie produktu regionalnego;
- Poprawa dostępności komunikacyjnej dziedzictwa kulturowego;
- Rozwój inicjatyw lokalnych i inicjatyw pozarządowych organizacji działających na polu ochrony zabytków;
- Rozwój mediów i nowych systemów informacji oraz wykorzystanie ich w popularyzowaniu zabytków i ich ochrony;
- Bliskie silne środowisko naukowe w dziedzinach mających wpływ na ochronę zabytków - oddziaływanie środowiska akademickiego Krakowa i Śląska;
- Możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej;
- Wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie.

ZAGROŻENIA:

- Funkcja czasu i dostępności środków - długotrwałość wszelkich działań konserwatorskich;
- Niedocenianie roli krajobrazu kulturowego i rangi Stawów Zatorskich, jako obiektów zabytkowych i produktu turystycznego;
- Presja inwestorów na przebudowę (często niewłaściwą ze stanowiska konserwatorskiego) i zmianę funkcji zespołów i obiektów zabytkowych;
- Niewystarczający nadzór nad zabytkami ze strony instytucji do tego powołanych;
- Uciążliwość i długotrwałość postępowań administracyjnych związanych z obiektami zabytkowymi;
- Klęski i zdarzenia losowe, zagrożenie geologiczne (skarpa zamkowa i kościelna);
- Trudności w zdobywaniu funduszy krajowych i europejskich;
- Częstkowe, a nie kompleksowe rozwiązywanie problemów związanych z zasobem zabytkowym;
- Słabość instrumentów, którymi gmina może ingerować w zakres odpowiedzialności osób fizycznych władających zabytkami;
- Pozostawanie w „cieniu” Oświęcimia i Krakowa przy podziale środków na ochronę zabytków;
- Słaba baza noclegowa i szczupłość możliwości obsługi ruchu turystycznego;
- Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne.

6.2. Ocena zasobu kulturowego gminy - diagnoza⁴

Zasób zabytków i cennych krajobrazów kulturowych w gminie Zator jest poważny i charakteryzuje się dużym potencjałem, tak w sferze kulturowej, jak i gospodarczej. Jest to zasób zachowany w czytelnych i zwartych zespołach oraz w postaci pojedynczych obiektów rozsianych w śród współczesnego zainwestowania terenu.

Stan zachowania zasobu kulturowego gminy jest zróżnicowany. Wielką szansę generuje fakt, iż nie ma w granicach gminy większych dominant negatywnych, degradujących w znaczącym stopniu krajobraz kulturowy. Krajobraz ten jest zachowany, jako czytelny, harmonijny i nasycony walorami przyrodniczo - historycznymi.

Wśród zabudowy w zespole historycznego Zatora widoczne jest znaczne zużycie substancji, które powoduje potrzebę interwencji remontowo - konserwatorskiej. Szczególnie zagrożone są obiekty pozbawione funkcji użytkowych, oczekujące na zagospodarowanie. W tej kategorii znajdują się obiekty najcenniejsze, czyli zamek, rządcówka w Przerębie, czy dwór w Graboszycach.

W stosunku do najcenniejszych zabytków Zatora, czyli zamku i kościoła nie jest całkowicie zażegnane zagrożenie geologiczne, osuwania się skarpy miejskiej. Istotnym rodzajem zagrożeń jest niefachowa modernizacja i adaptacja prowadzona w budynkach w miejskim zespole zabytkowym, która przyczynia się do sukcesywnego obniżania wartości, tak poszczególnych budowli, jak i całego zespołu.

Drugą grupą krańcowego zagrożenia jest tradycyjne budownictwo drewniane, które „przeżyło” swój czas sprawności technicznej i użytkowej. Docelowo nie da się utrzymać dotychczasowej funkcji tych budynków, a co za tym idzie szansa na ich przetrwanie istnieje wyłącznie w przypadku znalezienia innej formuły ich użytkowania i świadomej decyzji o zachowaniu (przy zaangażowaniu środków publicznych).

W dobrym stanie zachowania znajdują się zabytki sakralne. Ewentualnych ingerencji potrzeba w zagospodarowanie ich otoczenia, by miały zapewnioną właściwą ochronę i ekspozycję. Dobrze utrzymany, lecz potencjalnie zagrożony zmianami w sposobie użytkowania i finansowania jest zespół zabudowy kolejowej w Zatorze.

Przydrożne figury i kapliczki w większości zostały poddane pracom konserwatorskim i ich stan jest zadawalający. Zagrożone natomiast są kamienne nagrobki i macewy z cmentarzy Zatora.

Można stwierdzić, iż na stan zachowania substancji zabytkowej mają wpływ następujące czynniki: prawo własności, sprawowanie opieki i ochrony w interesie społecznym i rozumienie owego interesu, akceptacja społeczna oraz źródła i zakres finansowania, organizacja działań i wreszcie kompetencje wykonawców oraz skuteczność nadzoru konserwatorskiego i egzekucji przepisów z zakresu ochrony zabytków.

Samorząd gminny może oddziaływać szczególnie w zakresie kształtowania opinii społecznej, wskazywania potrzeb i możliwości działań oraz inicjowania i nadzorowania konkretnych przedsięwzięć. W przypadku obiektów, które stanowią własność osób fizycznych lub prawnych inicjatywy gminy mogą być tylko pomostem do współpracy z właścicielami, którzy faktycznie i prawnie odpowiadają za stan zabytków.

⁴ Program opieki nad zabytkami gminy Zator na lata 2013 - 2016

Gmina Zator dysponuje sprawnymi narzędziami w postaci prawa miejscowego (miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego), które mogą zapobiegać degradacji dziedzictwa kulturowego w skali inwestycji i współczesnych ingerencji. W skali niezbędnych działań zachowawczych - remontowo - konserwatorskich gmina może być tylko partnerem dla osób i podmiotów władających obiektami. Funkcjonujący w gminie system zachęty w postaci możliwości dofinansowania prac konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest modelowym przykładem otwierania możliwości współpracy prywatno - publicznej w imię dobrze rozumianego interesu zbiorowości. W skrajnych, negatywnych przypadkach, gmina może podejmować interwencje prawne za pośrednictwem wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków i nadzoru budowlanego.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Wg ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawową rolę w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym odgrywają gminy. Są one gospodarzem podległego im terenu i odpowiadają za wybór optymalnych kierunków rozwoju we wszystkich sferach życia. Ideą nadrzędną władz samorządowych gminy Zator w nawiązaniu do strategicznych dokumentów krajowych i wojewódzkich, jest zrównoważony rozwój gminy i pod tym kątem określono cele wieloletniej polityki gminnej.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno - gospodarczego gminy Zator. GPOnZ wyznacza w zamierzeniu cele, których realizacja powinna doprowadzić w przyszłości do wzmocnienia wizerunku gminy. Proponowane kierunki działań mają spowodować wyeksponowanie wartości związanych z tradycją i historią gminy, doprowadzić do wzrostu roli gminy, jako ważnego ośrodka kulturowego na mapie regionu. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Priorytety i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ.

W GPOnZ zostały opracowane trzy priorytety, do realizacji których wyznaczono kierunki działań - cele strategiczne, wraz z zadaniami. Jest to kontynuacja opracowanych założeń z Programu opieki nad zabytkami gminy Zator na lata 2013 - 2016.

PRIORYTETY (OBSZARY I TEMATY STRATEGICZNE):

- I.** Rewaloryzacja zespołu urbanistycznego historycznego Zatora.
- II.** Ochrona i eksponowanie walorów historycznych krajobrazu kulturowego Stawów Zatorskich. Wspieranie poszukiwań szerszej formuły ochrony, udostępniania i promocji fenomenu.

III. Ochrona indywidualna obiektów wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków, ze szczególnym uwzględnieniem tradycyjnej architektury drewnianej i kapliczek przydrożnych.

KIERUNKI DZIAŁAŃ GPOnZ - CELE STRATEGICZNE:

- zwiększenie skuteczności ochrony i opieki nad zabytkami;
- zachowanie historycznego charakteru i walorów kulturowych układu urbanistycznego Zatora oraz udostępnienie zespołu zamkowo - parkowego, jako wiodącej atrakcji regionu;
- zachowanie przyrodniczego i historycznego charakteru oraz walorów kulturowych krajobrazu Stawów Zatorskich. Stworzenie centrum turystyczno - edukacyjnego związanego z tym obszarem, w oparciu o zabytkowy zespół zabudowy Przerębu. Rewitalizacja Przerębu;
- podejmowanie działań na rzecz odnowy obiektów zabytkowych będących własnością osób fizycznych i prawnych (realizacja programów, partnerstwo publiczno - prywatne);
- promocja zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- zwiększenie partycypacji społecznej w opiece nad zabytkami;
- ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach miejskich i wiejskich - inicjowanie działań w celu aktywnej ochrony wybranych obiektów dokumentujących tradycyjną zabudowę wiejską (architektura drewniana).

ZADANIA GPOnZ:

1. W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami:

- zabezpieczenie obiektów zabytkowych oraz o walorach historycznych, architektonicznych i urbanistycznych;
- podniesienie walorów estetycznych, funkcjonalnych i technicznych przestrzeni publicznych;
- opracowywanie sprawozdań z wykonania GPOnZ zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- wspieranie inicjatywy utworzenia Muzeum Regionalnego w Zatorze oraz Muzeum Rybactwa w zespole rządcówki gospodarstwa stawowego w Przerębie;
- zaangażowanie środków na wydawnictwa, foldery i portal internetowy promujące walory i zasoby kulturowe i krajobrazowe Gminy, porozumienie na temat możliwości promocji gminy w małopolskich miejscach światowego dziedzictwa UNESCO, porozumienia z touroperatorami;
- promowanie zabytków gminy poprzez udział w Małopolskich Dniach Dziedzictwa Kulturowego organizowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego oraz Europejskich Dniach Dziedzictwa Narodowego, organizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- inicjowanie i wspieranie działań zmierzających do rozwoju na terenie gminy ścieżek rowerowych i spacerowych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ich powiązanie z obiektami zabytkowymi oraz na ich popularyzowanie,

- podjęcie akcji informacyjnej w zakresie wartości, specyfiki, zagrożeń i przepisów odnośnie zabytków archeologicznych;
- ożywienie współpracy ze społecznymi opiekunami zabytków i stowarzyszeniami miłośników regionu - akcje promocyjne, szkolenia, aktywizacja środowisk;
- współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na ulicach i drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich dojazdowych w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów - głównie do najcenniejszych zabytków gminy. Ciągła dbałość o tablice już umieszczone oraz oznakowanie zabytków, aby swą estetyką i formą zachęcały do odwiedzenia tych miejsc;
- patronat nad kultywowaniem regionalnych tradycji i produktów o istotnym w skali województwa znaczeniu, stanowiących ważny wkład gminy w dziedzictwo kulturowe regionu;
- zadania dla gminnej ewidencji zabytków:
 - zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy;
 - aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego zabytków;
 - systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną;
 - propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji;
 - udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami.

2. W zakresie dokumentacji i badań:

- popieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) dziedzictwa kulturowego regionu;
- współdziałanie z jednostkami badawczymi i grupami miłośników, stowarzyszeniami oraz młodzieżą szkolną (konkursy);
- gromadzenie informacji na temat obiektów zabytkowych i aktualizowanie danych zawartych w gminnej ewidencji zabytków (utworzenie bazy informacyjnej).

3. W zakresie finansowym i organizacyjno - prawnym:

- zabezpieczenie w budżecie gminy środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy;
- realizacja programu pomocy finansowej dla właścicieli obiektów zabytkowych, zgodnie z założeniami uchwały Nr XI/58/11 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 24 maja 2011 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
- doradztwo w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie.

4. W zakresie interwencyjnym:

- zainicjowanie stworzenia programu rewitalizacji architektury drewnianej, ochrony wybranych najcenniejszych obiektów budownictwa drewnianego w drodze dialogu z właścicielami nieruchomości. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, wynikających z wartości obiektu oraz realnego zagrożenia, podjęcie działań zmierzających do wykupu (przez gminę) wybranych obiektów i objęcia opieką samorządu. Dążenie do ochrony tych obiektów in situ;
- rozpoznanie i prowadzenie stałego monitoringu stanu zachowania, sposobu użytkowania, zabezpieczenia przeciwpożarowego oraz antywłamaniowego wiodących zespołów i obiektów zabytkowych gminy, we współpracy z właścicielami, policją i strażą pożarną;
- stałe monitorowanie stanu zachowania i ochrony obszarów krajobrazu kulturowego Stawy Zatorskie. Przeciwdziałanie zagrożeniom, zwłaszcza zagrożeniom strukturalnym.

5. W zakresie prac remontowo - konserwatorskich i utrzymania obiektów:

- zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania poprzez utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewitalizacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy;
- prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
 - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
 - ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
 - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
 - ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
 - ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
 - ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;

- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Zator;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygoszparowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

• Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;

- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Środki Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** - środki finansowe z budżetu państwa, z części, której dysponentem jest wojewoda, poprzez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przeznaczane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków położonych na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym. Regulamin dotyczący dotacji na stronie www.wuoz.malopolska.pl.

- **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego - zgodnie z uchwałą nr LVI/917/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego, wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

Dotacje powiatu oświęcimskiego - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXI/193/2016 Rady Powiatu w Oświęcimiu z dnia 29 czerwca 2016 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonych na obszarze Powiatu Oświęcimskiego.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1875 ze zm.) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

Dotacje z budżetu gminy Zator - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXIX/302/13 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie zmiany uchwały Nr XI/76/11 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 28.06.2011 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, wnioski można składać do dnia 30 czerwca na następny rok.

- **Konkurs pn. „Mecenat Małopolski”**

Samorząd Województwa Małopolskiego udziela finansowego wsparcia na realizację zadań o charakterze przedsięwzięć kulturalnych i artystycznych realizowanych przez podmioty nienależące do sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku. Głównym założeniem jest zwiększenie udziału sektora non-profit w realizacji zapisów strategii województwa małopolskiego dotyczących kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym roku organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, spółdzielnie, socjalne,

kluby sportowe i spółki, które nie osiągają zysku z prowadzenia swojej działalności mogą ubiegać się o finansowe wsparcie projektów o dużych walorach artystycznych, promujące różnorodność kulturową regionu.

W ramach konkursu dofinansowane zostaną przede wszystkim zadania: wzmacniające tożsamość regionalną, prezentujące dzieła sztuki i niezależne inicjatywy artystyczne oraz promujące kulturę i tradycję mniejszości narodowych oraz grup etnicznych. Dofinansowanie otrzymają także inicjatywy digitalizujące dobra kultury, kreujące postawy obywatelskie i wzmacniające integrację międzypokoleniową. Maksymalna kwota dotacji na realizowane projekty nie może być wyższa niż 80% całkowitych kosztów zadania.

• **Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski”**

Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski” został przyjęty uchwałą nr LVI/917/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego. Z budżetu Województwa Małopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym.

Wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

Dotacje obejmują prace na zabytkach nieruchomych - będących układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi; dziełami architektury i budownictwa, także obronnego i dawnego przemysłu, zabytkowymi cmentarzami i miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne - oraz zabytków ruchomych będących wybitnymi dziełami dawnej sztuki (malarstwa sztalugowego, rzeźby, polichromii), rzemiosłem artystycznym i sztuką użytkową; kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych oraz wytworami techniki charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwój cywilizacyjny.

• **Konkurs kapliczki Małopolski**

Jest to konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa małopolskiego, podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowych kapliczkach położonych na obszarze województwa małopolskiego. Kapliczki, przy których będą wykonywane prace nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego, ale powinny charakteryzować się wartościami artystycznymi i historycznymi. Dotacja z budżetu województwa małopolskiego na realizację jednego zadania może być udzielona w wysokości do 75 % ogółu nakładów koniecznych wykonania prac, jednak nie może przekroczyć kwoty 20 000 zł.

• **Konkurs „Mecenat Małopolski bis”**

Jest to otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych Województwa Małopolskiego w dziedzinie kultury na lata 2018 - 2019. W ramach konkursu zlecane będą w szczególności zadania polegające na:

- a) przybliżaniu i popularyzowaniu wybitnych dzieł muzyki, teatru, tańca, kinematografii oraz sztuk wizualnych;
- b) zachowaniu i ochronie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- c) stwarzaniu warunków do pracy twórcom w sferze kultury i sztuki;
- d) realizacji wartościowych projektów z zakresu świadomości kultury, sztuki oraz postaw otwartych i kreatywnych.

W ramach konkursu przewiduje się wspieranie wieloletnich, cyklicznych (realizowanych co najmniej od 3 lat lub 3 edycji) przedsięwzięć z zakresu kultury i sztuki. Do konkursu mogą być składane oferty zadań realizowanych w okresie dwuletnim, których realizacja rozpoczynać się będzie nie wcześniej niż 01.01.2018 r., a kończyć nie później niż 31.12.2019 r. Minimalny koszt całkowity realizacji zadania stanowiącego przedmiot oferty nie może być mniejszy niż 150 000 zł. Oferent zobowiązany jest do wykazania się własnym wkładem w wysokości co najmniej 50 % wszystkich kosztów realizacji zadania.

• **Konkurs „Zabytek Zadbany 2018”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej, realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony personel oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

• **Program Kultura - Interwencje**

Organizatorem Programu - Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja Programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach Programu mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Bardzo Młoda Kultura. Wieloletni program wspierania edukacji kulturowej**

Celem wieloletniego programu realizowanego w ramach Paktu dla Kultury przez Narodowe Centrum Kultury jest budowanie systemowych rozwiązań wzmacniających stymulowanie kreatywności i edukacji kulturowej przez 16 podmiotów wyłonionych w drodze konkursu - po jednym z każdego województwa.

Podstawowym celem programu jest wpieranie edukacji kulturowej w Polsce. Cel ten będzie urzeczywistniany przez realizację całego szeregu zadań pośrednich. Realizacja zadania odbywa się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2016 - 2018. O dofinansowanie w ramach programu mogą się ubiegać samorządowe instytucje kultury. Przy realizacji zadania wskazane jest nawiązanie współpracy poprzez zawarcie porozumienia lub utworzenie konsorcjum z następującymi podmiotami:

- kuratoriami oświaty, centrami i ośrodkami doskonalenia nauczycieli;
- publicznymi i/lub niepublicznymi instytucjami oświatowo - wychowawczymi;
- organizacjami pozarządowymi;
- instytucjami kultury;
- innymi podmiotami działającymi na polu edukacji kulturowej w województwie.

Każdy z wnioskodawców będzie mógł ubiegać się o dotację w wysokości od 300 do 900 tysięcy złotych na trzyletni okres realizacji dokumentu, a także wsparcie organizacyjne i merytoryczne od powołanego przez NCK zespołu zajmującego się jego obsługą. W ramach programu odbywać się będą doroczne spotkania wszystkich beneficjentów, w trakcie których będą się dzielić doświadczeniami i poszukiwać wspólnie rozwiązań.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, tak jak wspomniałam, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne będą nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2018, Ochrona Zabytków

Dnia 1 października 2017 r. weszło w życie nowe rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 27 września 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. poz. 1808).

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dotacji na badania archeologiczne zgodnie z przyjętym Rozporządzeniem z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Rozporządzenie określa warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na:

1) badania archeologiczne prowadzone ze względu na planowane albo realizowane:

a) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
b) roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co może doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

2) wykonanie dokumentacji badań archeologicznych, o których mowa w pkt. 1.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

• **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych

z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

• **Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego 2014 - 2020**

Komisja Europejska w dniu 12 lutego 2015 r. przyjęła programy operacyjne na lata 2014 - 2020 dla dziewięciu polskich województw, w tym dla województwa Małopolskiego. Program składa się z 13 Osi Priorytetowych, na realizację których przeznaczone zostanie 2,87 mld euro z funduszy europejskich. Zdecydowana większość środków ok. 72% całkowitej alokacji przeznaczonej na Program pochodzących będzie z EFRR. 1,15 mld. zostanie przeznaczone na rozwój potencjału społeczno - gospodarczego poprzez wspieranie projektów zakładających wzrost zatrudnienia, rozwój przedsiębiorczości, rozbudowę infrastruktury wzrost innowacyjności i konkurencyjności gospodarczej, poprawę ochrony środowiska. Pozostałe 28% czyli ok. 450 mln euro budżetu Programu pochodzące z EFS. ukierunkowanych zostanie na wyrównywanie szans na rynku pracy, wzrost zatrudnienia, inwestycje w kapitał ludzki.

• **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

• **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Zator;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Zator.

Gmina Zator jest właścicielem (posiada tytuł prawny) lub współwłaścicielem 14 obiektów zabytkowych. Szczegółowy wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 5). Gmina jako właściciel tych obiektów jest ustawowo zobligowana do opieki nad tymi obiektami: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina Zator powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcał do dłuższych pobytów.

Tabela nr 5. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność gminy Zator

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKTY
1	Graboszyce	przy nr 46, dz. nr 669/6	kapliczka domkowa
2	Palczowice	dz. nr 176/5	kopiec grunwaldzki
3	Podolsze	ul. Starowiejska/ Św. Jana, dz. nr 1347/61	figura św. Jana Nepomucena
4	Smolice	ul. Wiślana przy nr 108 dz. nr 506/5	kapliczka słupowa
5	Zator	Plac M. J. Piłsudskiego 1, dz. nr 199/4 obręb 4	ratusz
6	Zator	Pl. Kościuszki, dz. nr 182/4 obręb 4	figura Św. Jan Kanty
7	Zator	ul. Blich 3, dz. nr 193 obręb 2	budynek mieszkalny (dawna łaźnia żydowska)
8	Zator	ul. Kolejowa 15, dz. nr 59/4 obręb 2	dworzec kolejowy
9	Zator	ul. Kolejowa 28, dz. nr 60/8	wieża ciśnień - kolejowy budynek techniczny, ob. budynek gospodarczy
10	Zator	ul. Piastowska przy nr 18, dz. nr 307/1 obręb 4	figura św. Jana Nepomucena
11	Zator	ul. Piastowska 16, dz. nr 307/4 obręb 4	budynek mieszkalny (część budynku)
12	Zator	ul. Rynek 2, dz. nr 181/4 obręb 4	kamienica
13	Zator	ul. Rynek 19, dz. nr 167/1, 167/2 obręb 4	kamienica
14	Zator	ul. Stroma 3, dz. nr 121 obręb 4	budynek mieszkalny

Wyrazem świadomej polityki gminy w zakresie ochrony zabytków są działania aktywizujące właścicieli obiektów zabytkowych. Cel ten jest realizowany w drodze przydzielania dotacji z budżetu gminy, na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. W ten sposób gmina realizuje zadanie własne rozumiane, jako dbałość o stan zachowania materialnego dziedzictwa

kulturowego oraz tworzy podstawy partnerstwa publiczno - prywatnego, w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Jest to działanie zgodne z polityką kreowaną w województwie małopolskim przez Zarząd Województwa. Zarazem jest to działanie, które stawia gminę Zator wśród aktywnych i wyróżniających się jednostek samorządu terytorialnego zaangażowanych w ochronę dziedzictwa historii i kultury regionu. Zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXIX/302/13 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie zmiany uchwały Nr XI/76/11 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 28.06.2011 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Celem przyznania konkretnej dotacji podejmuje się „szczegółową” uchwałę.

W ostatnich czterech latach, tj. w latach 2014 - 2017, na dofinansowanie przeznaczono - **35 444,57 zł**:

- 2014 r. - 12 000,00 zł,
- 2015 r. - 10 000,00 zł,
- 2016 r. - 7 388,48 zł,
- 2017 r. - 6 056,09 zł.

Ponadto na zabytki w okresie ostatnich czterech lat zostało przeznaczone - **46 770,00 zł** przez Radę Społeczną Ochrony i Renowacji Zatorskich Zabytków działającą przy Towarzystwie Miłośników Ziemi Zatorskiej:

- 2014 r. - 9 814,00 zł,
- 2015 r. - 9 773,00 zł,
- 2016 r. - 14 883,00 zł,
- 2017 r. - 12 300,00 zł.

W okresie od 2014 r. do 2017 r. wykonano prace renowacyjne 12 sztuk zabytkowych nagrobków wraz z przeniesieniem ich na nowe miejsce tzw. lapidarium. Przedmiotowe nagrobki zlokalizowane są na terenie cmentarza komunalnego w Zatorze.

W kolejnych latach plany wiążą się z dostępnością środków oraz występującym zapotrzebowaniem.

W 2018 r. gmina Zator złożyła również wniosek o udzielenie pomocy finansowej dla renowacji kapliczki domkowej zlokalizowanej w miejscowości Graboszyce na działce numer 669/6.

Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2018 - 2021 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac).

Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłoby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy Zator.

Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Zatorze;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie;
17. Program opieki nad zabytkami gminy Zator na lata 2013 - 2016, autor: Andrzej Siwek, Kraków, grudzień 2012;
18. Bogusław Krasnowolski: Leksykon zabytków architektury Małopolski. Kraków: Arkady, 2013;
19. Magdalena Michniewska, Artur Michniewski, Marta Duda, Sebastian Wypych: Kościoły drewniane Karpat. Polska i Słowacja. Wyd. 2. Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, 2006, s. 33-34;
20. Kiryk F., Rozwój urbanizacji Małopolski XIII-XV w. Województwo krakowskie (powiaty południowe). „Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, 70, 1985;
21. Dryja S., Najwcześniejsze dzieje Zatora w świetle dotychczasowych badań historycznych i archeologicznych, „Teki Krakowskie” t. 10, 1999;
22. Krasnowolski B., Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku, Kraków 2004;
23. Malik R., Uwagi o średniowiecznej urbanistyce Zatora, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN” 381, 1994;
24. www.zator.iap.pl;
25. www.zator.pl;
26. <https://zamki.res.pl/zator.php>;
27. <http://www.powiat.oswiecim.pl/zabytki/zator-zamek-palac/>;
28. www.stat.gov.pl/gus;

29. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Zator;
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Zator;
3. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Zator;
4. Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych z terenu gminy Zator ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
5. Tabela nr 5. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność gminy Zator;
6. Zdjęcie nr 1. Kościół parafialny pw. Św. Wojciecha i Jerzego w Zatorze;
7. Zdjęcie nr 2. Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Graboszycach;
8. Zdjęcie nr 3. Kościół parafialny św. Jakuba Młodszeo w Palczowicach;
9. Zdjęcia nr 4, 5, 6. Zespół pałacowy w Zatorze;
10. Zdjęcie nr 7. Dwór obronny w Graboszycach;
11. Zdjęcie nr 8. Dwór w Rudach;
12. Zdjęcie nr 9. Kopiec Grunwaldzki w Palczowicach.